

Ana Biočić

NARODNO-LIBERALNA STRANKA I IZBORI ZA HRVATSKI SABOR 1871. GODINE

Ana Biočić
Katolički bogoslovni fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb

UDK 329.051(497.5)“187” (091)
[324+328] (497.5)“1871”
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 11.5.2020.
Prihvaćeno: 25.5.2021.
DOI: 10.21857/mnlqgcxry

U radu se na osnovi arhivskog gradiva pohranjenog u Hrvatskom državnom arhivu i Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu te periodike razmatra pobjeda Narodno-liberalne stranke na izborima za Hrvatski sabor 1871. godine. Utvrđeni su u svim izbornim kotarima kandidati te je analizirana predizborna kampanja kako bi se odgovorilo na pitanje kako je opozicija pobijedila na izborima, a nakon poraza na prethodnim izborima održanima 1867. godine. Istraživanje je pokazalo da je opozicija pobijedila zbog izbora koji su provedeni uz znatno manje pritiska i nasilja nego oni prethodni, zbog agilne djelatnosti narodnjaka uoči izbora, ali i rasapa unutar unionističke stranke. Pobjeda narodnjake nije dovela na vlast, nego je izazvala raspust Sabora. Navedeno dovodimo u vezu s prihvaćanjem Nagodbe od strane dijela narodnjaka i njihovim opredjeljenjem za aktivnijom participacijom u politici i to ne samo kao oporbena stranka.

Ključne riječi: Hrvatski sabor, izbori 1871. godine, Narodno-liberalna stranka, unionisti

Na izborima za Hrvatski sabor 1871. godine Narodno-liberalna stranka (narodnjaci) su osvojili 51 mandat, dok unionisti trinaest i pravaši jedan.¹ Do te je pobjede došlo nakon prethodnog poraza narodnjaka na izborima 1867. godine. Na taj poraz je izravan utjecaj imao stav kralja da je potrebno postignuti sporazum između Trojedne kraljevine i Ugarske.² Izborni red je prilagođen tom cilju, stoga je već izborni red navijestio pobjedu unionista. Djelomice je za poraz zaslužna i nedovoljna or-

¹ Mira Kolar-Dimitrijević, Kako su narodnjaci pobijedili na izborima 1871.? (Nepoznata brošura Ivana Mažuranića?), *Povijesni prilozi*, br. 14, Zagreb 1995., str. 169.

² Taj je kraljev stav razvidan iz njegova reskripta o sazivu Sabora. Reskript o sazivu Sabora vidjeti u: *Hrvatske novine*, god. 1, br. 1, Zagreb, 4. studenog 1867.

ganiziranost same stranke tijekom predizborne kampanje 1867. godine.³ No, kako je samo tri godine kasnije Narodno-liberalna stranka izborila navedenu premoćnu pobjedu na izborima? Na to je pitanje odgovor pokušala dati Mira Kolar-Dimitrijević analizom njihove brošure *Gradjanom i seljakom u Hrvatskoj i Slavoniji u oči izborah godine 1871.* Autorica tu brošuru smatra "odlučujućom za pobjedu Narodne stranke na svibanjskim izborima 1871."⁴ te ju atribuirala Ivanu Mažuraniću. Brošura je doista dokaz političke propagande uoči izbora i otkriva temelje predizborne retorike narodnjaka. U brošuri se žestoko napadaju unionisti koji su sklopili Nagodbu i ban Levin Rauch za kojega autor brošure kaže: "ima li hrdjavijega čovjeka u našem narodu nego stoje barun Levin Rauch".⁵ Kritika je bila usmjerena na sve sporne točke Nagodbe od teritorijalne cjelovitosti (pitanje Rijeke), izbora bana (na prijedlog ugarskog ministra predsjednika), preko financijskog dijela do pojedinih zakona koji su tijekom zasjedanja ovoga Sabora doneseni.⁶ Autor je dao truda i diskreditirao je svakog pojedinog unionističkog zastupnika sa saziva Sabora iz 1868./1871. godine. One koji nisu bili aktivni u sabornici je optužio zbog šutnje i uzimanja dnevnica ironičnim komentarima poput: "Kiš Ladislav veliki sudac, sjedio mirno i šutio kao štuka, spasio si službu i vukao na dan 6 for/inti".⁷ Konačno, autor upozorava birače da ne biraju nikoga od onih koje je poimence naveo (unionisti), potom da ne biraju činovnike, "Nebirajte magjara, jer je svaki magjaron, makar i pošten, već po sebi glup, nesposoban za zakonarsku radnju"; "Nebirajte nikoga, koga vam preporuča vaš kotarski sudac ili gradski načelnik ili ma koji o vladi odvisan čovjek."⁸ Potonja tvrdnja bi upućivala na to da su se narodnjaci odrekli glasova činovnika, no kako će pokazati daljnje istraživanje, ovo su bile više floskule nego li stvarni poziv. Brošura je svakako dokaz agilne predizborne djelatnosti narodnjaka, no je li bila dovoljna za pobjedu?

Ivo Perić ocjenjuje kako su izbori održani 1871. godine prošli bez nasilja i u zakonitom ozračju.⁹ Što isto tako odgovara na pitanje kako su pobijedili narodnjaci. Naime, na izborima 1867. godine zabilježen je niz nezakonitih radnji, od kupovanja glasova novcem, različitih vidova mita (dijeljenje duhana ili obroka i vina po gostionicama, lažna obećanja) do prijetnji i pritisaka na činovnike.¹⁰ Ako su ovakve radnje izostale, pobjeda je narodnjacima svakako bila olakšana. Stoga je cilj rada razvidjeti jesu li doista izbori prošli bez nasilja.

³ Ana Biočić, *Svećenici u politici, Djelovanje katoličkih svećenika u Hrvatskom saboru 1868. – 1871.*, Zagreb 2018., str. 103–164.

⁴ Kolar-Dimitrijević, Kako su narodnjaci pobijedili na izborima 1871.?, str. 166.

⁵ Isto, str. 182.

⁶ Isto, str. 180–189.

⁷ Isto, str. 199.

⁸ Nabraja različite karakteristike ljudi koje ne treba izabrati: brbljavce, kartaše, tvrdoglave, mlitavce, pijance, pohlepne itd. Usp. Kolar-Dimitrijević, Kako su narodnjaci pobijedili na izborima 1871.?, str. 202.

⁹ Usp. Ivo Perić, *Hrvatski državni sabor 1848. – 2000.*, sv. 2, Zagreb 2000., str. 71.

¹⁰ Biočić, *Svećenici u politici*, str. 119–164.

Već u svibnju 1870. godine narodnjaci su održali vrlo posjećen skup stranke u Maksimiru na koji su došli izaslanici županija i Vojne Krajine.¹¹ A nije naodmet spomenuti i pobjedu Narodne stranke na izborima za pokrajinski Sabor u Dalmaciji.¹² Također stranka nastavlja raniju djelatnost u smislu povezivanja s političkim predstavnicima Slovenaca kroz sastanak održan u studenom 1870. godine u Sisku i u prosincu iste godine u Ljubljani.¹³ Na potonjem sastanku donesena je Izjava u kojoj su se izjasnili o jedinstvu južnih Slavena i suradnji Hrvata, Slovenaca i Srba unutar Monarhije na književnom, gospodarskom i političkom području.¹⁴ Tijekom iste, 1870. godine došlo je do nekoliko sastanaka vođe narodnjaka, biskupa Josipa Jurja Strossmayera s političarima izvan Hrvatske – pruskim poslanikom u Beču generalom Schweinitzom¹⁵ i ugarskim ministrom predsjednikom Gyulom Andrásyem¹⁶ – te sastanaka Ivana Vončine s Andrásyem.¹⁷ Ovi su pregovori prekinuti od narodnjaka (Strossmayer je odbio sastati se ponovno s Andrásyem) jer nisu vodili u njima željenom smjeru.¹⁸ O snazi narodnjaka, ali i nezavidnom položaju unionista svjedoči također podatak kako je Josip Žuvić, predstojnik za pravosuđe u vladi Levina Raucha, u kolovozu 1870. tražio sastanak sa Strossmayerom, očito u želji da se dogovore oko daljnjeg političkog djelovanja i očito spreman na ustupke.¹⁹

Način rješavanja Riječkog pitanja i financijski dio Nagodbe svakako su išli u prilog narodnjacima u smislu širenja optužbi na račun unionista koji su kao vladajuća stranka bili odgovorni za sklapanje Nagodbe. Rudolf Horvat piše kako se u Hrvatskoj narod nikada nije toliko pobunio protiv zakona, kao što se pobunio protiv Nagodbe. Ako ovaj navod uzmemo kao istinit, onda je politička klima uvelike pogodovala narodnjacima.²⁰ Baš kao i smjena bana Raucha koji je bio čelna osoba unionista, a bio je primoran podnijeti ostavku.²¹ Pad Raucha je od Dvora i Ministarstva

¹¹ Usp. *Zatočnik*, god. 2, br. 115, Zagreb, 20. svibnja 1870.

¹² Martin Polić, *Parlamentarna povjest Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije sa bilježkama iz političkog, kulturnoga i društvenoga života, drugi dio od godine 1867. do godine 1880.*, Zagreb 1900., str. 138–139.

¹³ Više u: Vera Ciliga, *Narodna stranka i južnoslavensko pitanje (1866–70)*, *Historijski zbornik*, god. 17, br. 1-4, Zagreb 1964., str. 93–94; Petar Korunić, *Jugoslavenska ideologija u Hrvatskoj i Slovenskoj nacionalnoj politici i hrvatsko-slovenski odnosi (1835. - 1874.)*, *Zgodovinski časopis*, god. 37, br. 3, Ljubljana 1983., str. 227–229.

¹⁴ Usp. Program koji je donesen na sastanku u Sisku kao i onaj iz Ljubljane objavljeni su u: Tihomir Cipek – Stjepan Matković, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842. – 1914.*, Zagreb 2006., str. 227–230.

¹⁵ Usp. Vera Ciliga, *Slom politike Narodne stranke (1865–1880)*, Zagreb 1970., str. 102–103.

¹⁶ *Korespondencija Rački - Strossmayer, Knjiga prva*, prir. Ferdo Šišić, Zagreb 1928., str. 119.

¹⁷ Cilj je bio prekinuti napise u *Zatočniku* protiv Nagodbe, u tu je svrhu Vončini ponuđen i novac. Usp. *Korespondencija Rački - Strossmayer, Knjiga prva*, str. 104–105.

¹⁸ Više u: Ciliga, *Slom politike Narodne stranke*, str. 102–105.

¹⁹ *Korespondencija Rački - Strossmayer, Knjiga prva*, str. 103.

²⁰ Rudolf Horvat, *Slavonija. Povijesne rasprave i crtice*, knjiga 1, Zagreb 1936., str. 38.

²¹ Više o aferama L. Raucha zbog zlouporabe položaja vezano za isušenje Lonjskog polja i otkupa soli u: Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771. – 1939.*, Zagreb 1962., str. 238–239; Jaroslav Šidak – Mirjana Gross – Igor Karaman – Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860. – 1914.*, Zagreb 1968., str. 47; Ciliga, *Slom politike Narodne stranke*, str. 99–100.

rata tražio zapovjednik Anton von Mollinary jer je smatrao da će tako skršiti krajiški pokret i omogućiti djelomično razvojačenje.²² Ostavka Raucha dovela je do rasapa unutar unionističke stranke. Unionisti su bili potpuno oslabljeni, a dokaz je odlazak čelnih ljudi iz stranke: L. Raucha, Roberta Zlatarovića, Josipa Žuvića, Lazara Hellenbacha i Julija Jankovića. Ignjat Brlić i Mavro Broz su pak prešli u redove narodnjaka dok Mirko Bogović uoči izbora napušta Hrvatsku. Oni koji su ostali u stranci nisu polučili uspjeh na izborima 1871. godine – Ante Stojanović i Jovan Živković.²³

Svakako je narodnjacima pogodovala i vanjskopolitička situacija. Nakon pobjede Pruske nad Francuskom i ujedinjenja njemačkih zemalja, neki su držali dualizam ugroženim. Potom je početkom veljače 1871. godine na mjesto austrijskog ministra predsjednika imenovan Karl Hohenwart, inače zagovornik federalizma, koji je pak započeo pregovore s Česima što je u rujnu 1871. rezultiralo sazivom Češkog sabora i vladarevim priznanjem prava Češke (pristao se posebno okruniti češkim kraljem), a to su neki politički krugovi tumačili početkom davanja važnosti slavenskom elementu unutar Monarhije te možebitnom federativnom preustroju.²⁴ Sam se Strossmayer sastao s Hohenwartom, nakon čega je stekao dojam da Hohenwart podržava njegov politički koncept.²⁵

Intencija je ovog rada dati cjelovit odgovor na pitanje kako su narodnjaci pobijedili na izborima 1871. godine tako da se raščlane izbori po pojedinim kotarima što u dosadašnjoj literaturi nije učinjeno. Također, cilj nam je dokazati radi li se o dobroj organiziranosti narodnjaka (te što sve ona uključuje) ili o određenoj pasivnosti ili lošoj organiziranosti unionista. Pritom ćemo koristiti periodiku i arhivsko gradivo vezano za izbore a pohranjeno u Hrvatskom državnom arhivu te ostavštinu Matije Mrazovića pohranjenu u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

1. Djelovanje narodnjaka uoči izbora

Sabor je, kako je bilo uobičajeno, sazvao kralj Franjo Josip I. za 1. lipnja 1871. godine što je značilo da se može krenuti s kampanjom i pripremama za izbore.²⁶ Prije izbora zamijećena je agilna djelatnost narodnjaka, za razliku od prethodnih izbora. Ovdje su se posebice istaknuli Matija Mrazović, Ivan Vončina i Josip Miškatović.²⁷

²² Više vidi u: Iskra Iveljić, *Anatomija jedne velikaške porodice Rauchovi*, Zagreb 2014., str. 50.

²³ Polić, *Parlamentarna povjest... drugi dio...*, str. 149–150.

²⁴ Usp. Ciliga, *Slom politike Narodne stranke*, str. 87–98, 107–109; Šidak – Gross – Karaman – Šepić, *Povijest hrvatskog naroda*, str. 46–47.

²⁵ Ciliga, *Slom politike Narodne stranke*, str. 109.

²⁶ U kraljevom rješenju od 1. ožujka 1871. godine određeno je da se izbori moraju obaviti najmanje 14 dana prije otvaranja Sabora, dan izbora se također trebao javno oglasiti 14 dana ranije. Izborne listine su morale biti 8 dana javno izložene da se mogu uložiti prigovori. Dopis banu Kolomanu Bedekoviću od Petra Pejačevića o sazivu Sabora, iz Budima od 4. travnja 1871. godine u: Hrvatskom državnom arhivu (dalje: HR-HDA), fond br. 79, Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove (dalje: UOZV), 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 2915-633/1871.

²⁷ Horvat, *Slavonija*, str. 38.

U velikoj je mjeri raspirivanje negativnog stava u javnosti o banu Rauchu upravo zasluga potonjeg trojca – Miškatović je bio urednik, Vončina nakladnik i Mrazović suradnik novina koje su javnosti obznanile ulogu bana u aferi Lonjsko polje. Radi se o glasilu narodnjaka *Zatočniku* koji je izlazio u Vojnom Sisku,²⁸ uz odobrenje vojnih vlasti Ministarstva u Beču.²⁹ U ožujku 1871. godine, nakon zabrane tiskanja *Zatočnika*, narodnjaci pokreću *Branik* koji početkom kolovoza seli u Zagreb pod novim imenom *Obzor*, a nakon preinake zakona o tiskarskom deliktu za koji je zaslužan Rauchov nasljednik, ban Koloman Bedeković.³⁰

Putem svojega glasila narodnjaci su vrlo aktivno djelovali uoči izbora.³¹ Početkom svibnja 1871. godine objavili su listu svojih kandidata upozoravajući kako je narod povjerenje prije tri godine dao unionistima, koji nisu ništa od obećanog ispunili.³² U istom su listu nekoliko dana poslije pozvali birače na izbore upozoravajući na lošu politiku unionista tijekom trogodišnjeg zasjedanja.³³ Možemo reći da se predizborna kampanja uvelike bazirala na kritici unionista. Par dana poslije ponovno izdaju članak s odgovorom na pitanje “Šta hoće narodna stranka u Hrvatskoj i Slavoniji?” koji završavaju riječima: “Tko misli i radi ovako ko što narodna stranka neće, to nije pravi Hrvat, to je magjaron, to je izdajica Hrvatah, takova nebirajte u budući sabor”.³⁴ No, nisu tiskali svoje proglose samo u svojem glasilu već i u listu *Naša sloga*.³⁵

Svakako je od velike važnosti bio rad pojedinaca unutar stranke. M. Mrazović je upozorio kako je Narodno-liberalna stranka na prethodnim izborima podbacila zbog kršenja izbornog zakona od unionista (nepoštivanje izbornog reda, upisivanja neposrednih izbornika u izborne liste premda nisu zadovoljavali uvjete i brisanje onih koji su zadovoljavali uvjete), ali i vlastitom krivnjom jer se nisu pripremili za izbore kako treba. Stoga, a da bi se izbjegao poraz, Mrazović u proglasu iz travnja 1871. godine u ime središnjeg odbora predlaže da se u svakom izbornom kotaru i općini organizira odbor Narodno-liberalne stranke od nekoliko lokalnih ljudi. Svrha ovih odbora bila bi kontrolirati izbore, poučiti neuki narod i pomagati kod sastavljanja prigovora ako bude potrebno. Zanimljivo je kako Mrazović u tom proglasu potiče na izbornu borbu čak i u onim izbornim kotarima gdje je izgledna pobjeda unionista, što se na izborima 1867. nije činilo.³⁶ Na tragu Mrazovićevih riječi možemo se uvjeriti da se ozbiljno radilo na organizaciji stranke i izbora. Dokaz za to je go-

²⁸ Kako je u 18. stoljeću osnovana vojna granica, išla je i rijekom Kupom, tako je s desne strane Kupe nastao Vojni Sisak, dok se s lijeve strane nalazio kaptolski Sisak kao dio Banske Hrvatske. Tako je bilo do ujedinjenja 1874. godine. Više u: Mirela Slukan Alatić, *Povijesni atlas gradova: Sisak*, Zagreb 2004.

²⁹ Horvat, *Povijest novinstva*, str. 238–239.

³⁰ Polić, *Parlamentarna povjest... drugi dio...*, str. 149.

³¹ Horvat, *Povijest novinstva*, str. 244–245.

³² Usp. *Branik*, god. 1, br. 30, Sisak, 1. svibnja 1871.

³³ Usp. *Branik*, god. 1, br. 33, Sisak, 4. svibnja 1871.

³⁴ Usp. *Branik*, god. 1, br. 38, Sisak, 10. svibnja 1871.

³⁵ Usp. *Naša sloga*, god. 2, br. 9, Trst, 1. svibnja 1871.

³⁶ Usp. proglas M. Mrazovića od 16. travnja 1871. godine u: Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: HR-AHAZU-45) Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

dinu ranije održan već spomenuti sastanak stranke 17. svibnja 1870. godine, a nakon njega su održavali lokalne sastanke na kojima su birali tijela stranke (predsjednika, tajnika, blagajnika), razrađivali strategiju u smislu izbora kandidata, izbornog programa i prikupljali novac za potrebe stranke.³⁷ Primjerice, narodnjaci iz Siska su nakon održanog sastanka poslali svoje financijske prinose i dopis Mrazoviću u kojem predlažu da se uvede članarina kako bi glasilo, a i sama stranka opstali.³⁸ Uočili su potrebu organizacijski čvršće ustrojiti stranku te ju time ojačati.

Osim nastojanja bolje organizacije stranke iznutra, radilo se i na promicanju stranke u javnosti. Narodnjaci su pritom koristili javne manifestacije za agitiranje kao što su proslava godišnjice smrti Zrinskog i Frankapana, različite tombole i plesove.³⁹ Održavali su sastanke, primjerice sredinom svibnja u Varaždinu⁴⁰ ili već spomenuti sastanak održan u Sisku.⁴¹ Na tim su sastancima razmatrali i birali kandidate za predstojeće izbore.⁴² Pozivali su birače na izbore i hrabрили ih da glasaju za narodnjake.⁴³

Određen problem predstavljalo je postavljanje kandidata. Događale su se izmjenjene na nekim biralištima, a u Mrazovićevoj privatnoj ostavštini upravo ta tema zauzima dosta mjesta. Primjerice na biralištu Osijek gornji grad prvo je kandidat narodnjaka bio administrator župe Ilija Topalović, ali je smijenjen jer su činovnici bili za Živka Vukasovića, ravnatelja Kraljevske više gimnazije u Osijeku, što je prevagnulo u odluci.⁴⁴ Topalovića kao kandidata nalazimo u *Našoj slozi* početkom svibnja 1871. godine,⁴⁵ te u privatnoj korespondenciji.⁴⁶ U sedmom izbornom kotaru Voćin narodnjaci se prvotno nisu mogli složiti oko kandidata. Dio je bio za Ivana Vončinu,⁴⁷ a dio

³⁷ Takvi su sastanci održani u Samoboru 26. srpnja 1870. godine, u kotaru Ribnik 1. rujna 1870. godine, u Jastrebarskom 23. srpnja 1870. godine, u Sv. Ivanu 1. veljače 1871. godine. Više u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

³⁸ Usp. pismo M. Mrazoviću (više potpisanih) iz Siska od 3. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

³⁹ Usp. pismo M. Mrazoviću od M. Ožegovića iz Križevca od 7. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

⁴⁰ Usp. *Branik*, god. 1, br. 44, Sisak, 16. svibnja 1871.

⁴¹ Usp. pismo M. Mrazoviću iz Zlatara od 25. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

⁴² Primjerice u kotaru Sisak na sastanku narodnjaka održanom 1871. godine izabran je kandidat za saborskog zastupnika Čop. Usp. pismo od 25. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

⁴³ Središnji odbor Narodne stranke je u Srijemu tiskao poziv biračima da izađu na birališta. Usp. *Branik*, god. 1, br. 54, Sisak, 30. svibnja 1871.

⁴⁴ Usp. pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis, Pajo) iz Osijeka od 10. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

⁴⁵ Usp. *Naša sloga*, god. 2, br. 9, Trst, 1. svibnja 1871.

⁴⁶ Usp. pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis, Pajo) od 19. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

⁴⁷ Mirko Vojvodić je brzojavom javio "dogovor za Ivana Vončinu". Usp. brzojav M. Mrazoviću iz Virovitice od 21. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11. Također Magenheim javlja Mrazoviću da je bio izbor izbornika (52 izabrana) te da su za Vončinu. Usp. pismo M. Mrazoviću od I. Magenheima od 20. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11. Kviring je brzojavom javio Mrazoviću da Podravci žele birati Vončinu,

za Ivana Magenheima.⁴⁸ Na kraju su se ipak složili oko Mangelheima, uz pismenu intervenciju narodnjaka iz Voćina Mrazoviću.⁴⁹ Ovaj se izbor pokazao dobrim jer je Magenheim doista pobijedio.⁵⁰ Bilo je onih koji su se smatrali pogodnim kandidatima pa su se s tom željom sami javljali Mrazoviću. Primjer je Dragutin Jambrešak.⁵¹

Narodnjaci i njihovi kandidati tiskali su proglose s programom. Tako nalazimo program za Srijemsku županiju⁵² ili proglas na birače drugog izbornog kotara Bakar.⁵³ Tiskali su još jedan proglas za birače kotara Bakar i Trsat u obliku dijaloga.⁵⁴ Nadalje, narodnjaci su izdali proglas biračima grada Varaždina u kojem potiču na odlazak na izbore i biranje Ivana Jagića i Dragutina Pusta.⁵⁵ Proglas slična sadržaja biračima veličko-cerničkog kotara izašao je u prilogu 37. broja *Branika*, a iz pera samoga kandidata potonjeg kotara Josipa Miškatovića.⁵⁶ Još su neki kandidati objavljivali proglose za birače: kandidat narodnjaka za prvi izborni kotar u Varaždinu Dragutin Pust,⁵⁷ kandidat narodnjaka za prvi izborni kotar u Zagrebu Nikola Krestić,⁵⁸ kandidat narodnjaka u drugom izbornom kotaru Antun Jakić⁵⁹ i kandidat narodnjaka u trećem zagrebačkom izbornom kotaru Mrazović.⁶⁰

Posebno ističemo program narodnjaka Nikole Krestića, kandidata u prvom izbornom kotaru u Zagrebu, u kojem je priznao Nagodbu, ali je tražio reviziju njezinih dijelova. Tražio je da vlada i ban budu neovisni od ugarske vlade, da se promijeni

a Brođani Mangelheima ili Thallera. Usp. brzojav M. Mrazoviću od Kviringa od 4. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

⁴⁸ Izvor javlja Mrazoviću da su se u Voćinu većinom birači odlučili za I. Magenheima. Usp. pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis) iz Lukača od 30. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

⁴⁹ Usp. pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis, Josip) od 10. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

⁵⁰ Usp. Zapisnik izborne deputacije sedmog izbornog kotara Voćin Virovitičke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5294/1871.

⁵¹ Jambrešak se smatrao boljim izborom od Jurkovića, možda i perspektivnijeg protukandidata iz redova narodnjaka, inače zastupnika grada Senja iz 1866./67. Jambrešak je pisao Mrazoviću negativno o Jurkoviću da "nema samostalnih nazora niti temeljita znanja". Usp. pismo M. Mrazoviću od D. Jambrešaka iz Senja od 25. ožujka 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

⁵² Usp. *Branik*, god. 1, br. 30, Sisak, 1. svibnja 1871.

⁵³ U proglasu su negativno opisali unionističkog kandidata Rendića (neće raditi za dobro birača, u rodnom mjestu mu nitko neće dati glas, lijen čovjek itd.). Usp. proglas biračima II. izbornog bakarskog kotara na Trsatu od 12. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

⁵⁴ Dijalog o izborima vode Kostrenjanin, Trščanin, Bakararin i Papa Matković. U razgovoru su zaključili kako će glasovati za narodnjake jer unionisti nisu donijeli ništa dobra. Usp. *Papa Matković ili izbori na Trsatu i Bakru* u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

⁵⁵ Usp. *Branik*, god. 1, br. 37, Sisak, 9. svibnja 1871.

⁵⁶ Usp. *Branik*, god. 1, br. 37, Sisak, 9. svibnja 1871.

⁵⁷ Usp. *Branik*, god. 1, br. 41, Sisak, 13. svibnja 1871.

⁵⁸ Usp. *Branik*, god. 1, br. 42, Sisak, 14. svibnja 1871.

⁵⁹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871.

⁶⁰ Usp. *Branik*, god. 1, br. 49, Sisak, 23. svibnja 1871.

financijski dio u smislu da se odredi "pravedno razmjerje" za snošenje zajedničkih troškova s Ugarskom i ostalim zemljama Monarhije koji bi Hrvati sami pokrivali iz vlastitih dohodaka, te da sami raspoložu ostatkom novca, a ne da dobivaju unaprijed određen iznos.⁶¹ Potom da se pravednije uredi način sudjelovanja Hrvata u raspravljanju zajedničkih poslova s Ugarskom, da se provede teritorijalna cjelovitost po pitanju Dalmacije i Vojne Krajine, da vlada bude odgovorna Saboru, da se donose novi izborni zakon, da se ozakoni sloboda govora, tiska, vjeroispovijesti i sastajanja, da sudstvo bude autonomno od politike, kao i suci što bi trebalo zakonski propisati, da se izgradi prometna infrastruktura te da se razvije cjelokupno gospodarstvo.⁶² Proglas Antuna Jakića slična je sadržaja, priznaje Nagodbu, no traži reviziju određenih točaka.⁶³ Već ovi proglassi daju naslutiti u kojem će smjeru otići politika narodnjaka godinu kasnije, odnosno da se više ne radi o isključivom negiranju Nagodbe.

Bilo je i zabrana proglassa. U Požegi je Odbor Narodne stranke izdao proglas za birače, ali je gradsko redarstvo zabranilo tiskanje jer je navodno sadržaj proglassa vrijeđao i širio neistine.⁶⁴ Proglas narodnjaka su gradske vlasti zabranile i u Samoboru.⁶⁵ Ipak, Odbor Narodne stranke se snašao i izdao u *Braniku* dopis biračima trgovišta Samobor s programom i preporukom za koga glasovati.⁶⁶ Bez obzira na poteškoće u pojedinim mjestima, Odbor stranke je tiskao proglassa biračima s preporukama kome dati glas.

Primjer raznolike djelatnosti i prisutnog optimizma narodnjaka vidljiv je u Varaždinskoj županiji. Tamo su narodnjaci početkom svibnja 1871. godine tiskali plakate te ih lijepili po gradu.⁶⁷ Zabilježeno je kako su u drugom varaždinskom izbornom kotaru čak uspjeli pridobiti za sebe neke unioniste.⁶⁸ Uočavamo kako im je izbor kandidata predstavljao određene poteškoće: neki su odustajali, drugi nisu bili dovoljno poznati narodu.⁶⁹ Činovnici su, pak, bili važni poglavito zbog izbornih deputacija kojih su nerijetko bili članovi. Stoga je i narodnjacima bilo stalo pridobiti ih.⁷⁰ Iz same županije stizala su M. Mrazoviću prilično optimistična pisma o stanju uoči izbora. Tako u jednom pismu nalazimo podatke kako se nadaju pobjedi

⁶¹ Proglas u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12, str. 1-2.

⁶² Proglas u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12, str. 2.

⁶³ Usp. *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871.

⁶⁴ Cijeli proglas i odluka redarstva u: *Branik*, god. 1, br. 36, Sisak, 8. svibnja 1871.

⁶⁵ Usp. *Branik*, god. 1, br. 41, Sisak, 13. svibnja 1871.

⁶⁶ Usp. *Branik*, god. 1, br. 42, Sisak, 14. svibnja 1871.

⁶⁷ Pismo M. Mrazoviću od učitelja (nečitki potpis, možda Kopac) iz Varaždina od 7. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

⁶⁸ Pismo M. Mrazoviću od D. Jagića 2. veljače 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

⁶⁹ Pogledati nekoliko pisama M. Mrazoviću od D. Jagića (30. siječnja; 2., 13. i 25. veljače, 18. i 24. travnja 1871. godine) te pismo od 22. veljače (nečitki potpis) u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

⁷⁰ Konkretno je primjer diskretan trud narodnjaka u pridobivanju činovnika Babića, bez da ga kompromitiraju u javnosti jer su držali da "županijski odbor nismo kadri ustrojiti bez Babića". Usp. Pismo M. Mrazoviću od 21. srpnja 1870. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

u drugom izbornom kotaru (Ivan Jagić), središnjem kotaru birališta Varaždinske Toplice (Antolek Orišek), dok se u Vinici nisu odveć veselili.⁷¹ Drugi izvor je i u Vinici bio optimističan glede pobjede narodnjaka (J. Vuković) kao i u prvom izbornom kotaru (D. Pust).⁷² U istoj županiji, a iz privatne korespondencije narodnjaka, doznajemo da je administrator Varaždinske županije Petar Horvat⁷³ održao sastanak sa sucima i činovnicima te ih upozorio da moraju podržati vladine kandidate i vladu, pod prijetnjom otkaza.⁷⁴ Također iz privatne prepiske narodnjaka doznajemo da je predsjednik županijskog suda u Varaždinu naredio svim činovnicima da na dan izbora moraju biti na biralištima i glasati za Antona Melinčevića, vladinog kandidata.⁷⁵ Budući da se radi o privatnim pismima, a ne službenim dopisima, svakako moramo biti oprezni u prihvaćanju ovih vijesti. Nešto vjerodostojniji dokaz pritiska na činovnike uoči izbora je dopis ministerijalnog savjetnika Antuna Vakanovića predstojniku kraljevskog financijskog okružnog ravnateljstva u Zagrebu Nikoli Badovincu, u kojem Vakanović daje upute činovnicima za koga glasovati na izborima.⁷⁶

U *Braniku* je tiskano više članaka koji govore o pritisku na činovnike. S obzirom na to da se radi o predizbornom vremenu i stranačkom listu, valja uzeti u obzir i težnju narodnjaka za negativnim prikazivanjem unionista, ali i pretjerivanje uoči izbora kako bi se postigao politički cilj - pobjeda. Tako su u *Braniku* optužili bana Kolomana Bedekovića da čini iste neprimjerene radnje kao i Rauch prije njega.⁷⁷ Ili da će financijski činovnici dobiti povećanje plaće tek kada prođu izbori.⁷⁸ U *Braniku* optužuju Bedekovića da je navodno pozivao državne službenike na privatne razgovore kako bi tražio od njih da glasuju za vladine kandidate.⁷⁹ U *Braniku* su hrabрили činovnike da ne popuste pod pritiskom⁸⁰ i pitali su bana što će poduzeti vezano za pritisak na birače činovnike u Varaždinskoj županiji, gradu Samoboru ili Primorju.⁸¹ Pritisak na birače opisuju narodnjaci i u kotaru Vinica. Birači su vođeni na izbore pod policijskom pratnjom i prozivani prije izbora kod kotarskog suca.⁸² U

⁷¹ Pismo (možda od M. Broza, nečitki potpis) M. Mrazoviću od 15. ožujka 1871. godine u: HR-AHA-ZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

⁷² Usp. pismo M. Mrazoviću od D. Jagić od 24. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

⁷³ Početkom siječnja 1869. imenovan administratorom Varaždinske županije, usp. *Novi pozor*, god. 3, br. 401, Beč 1869., str. 1593. Zahvaljujem kolegi Branku Ostajmeru na podatku.

⁷⁴ Pismo (možda od M. Broza, nečitki potpis) M. Mrazoviću od 19. travnja 1871. godine u: HR-AHA-ZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

⁷⁵ Pismo (možda od M. Broza, nečitki potpis) M. Mrazoviću od 29. travnja 1871. godine u: HR-AHA-ZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

⁷⁶ Badovinec je odgovorio Vakanoviću kako je prekoračio svoje ovlasti. Usp. obavijest u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

⁷⁷ Usp. *Branik*, god. 1, br. 36, Sisak, 8. svibnja 1871.

⁷⁸ Usp. *Branik*, god. 1, br. 37, Sisak, 9. svibnja 1871.

⁷⁹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 37, Sisak, 9. svibnja 1871.

⁸⁰ Pogledati primjerice članak objavljen u: *Branik*, god. 1, br. 47, Sisak, 20. svibnja 1871.

⁸¹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 39, Sisak, 11. svibnja 1871.

⁸² Usp. *Branik*, god. 1, br. 47, Sisak, 20. svibnja 1871.

donjem gradu Osijeku gradonačelnik Nikola Živanović navodno je prijetio biračima da moraju glasati za unioniste,⁸³ a u Zagrebu su poštanski činovnici dobili nalog da moraju izaći na izbore i glasati za vladinog kandidata.⁸⁴ Pritisaka je bilo i na seljake, primjerice u Varaždinu u belskom kotaru gdje su činovnici prije izbora sakupljali potpise, odnosno križice seljaka za vladina kandidata.⁸⁵ Narodnjaci spominju pritisak na birače vojskom "satnijom i bajonetah".⁸⁶ Dokaz da su unionisti prijetili i privatnim osobama jest pisamce pronađeno u Mrazovićevoj ostavštini, a poslano "prijatelju" koji se opominje da će ostati bez službe zvonara prvostolne crkve ako će glasovati za Mrazovića, protivnika vlade.⁸⁷

Potom je zabilježeno, kao i na prethodnim izborima 1867., kupovanje glasova. Nalazimo podatke za Zagreb i kotar Jastrebarsko – Krašić – Banija,⁸⁸ Valpovo,⁸⁹ Osijek,⁹⁰ Bakar,⁹¹ Ivanec biralište Bednja,⁹² drugi izborni kotar grada Varaždina,⁹³ belski izborni kotar Varaždin,⁹⁴ četvrti izborni kotar koprivničko-ludbreški biralište Mali Bukovac.⁹⁵ Glasovi se nisu plaćali samo novcem nego i pšenicom,⁹⁶ a i dugovi su se opraštali za glas unionistima.⁹⁷

⁸³ Usp. *Branik*, god. 1, br. 51, Sisak, 25. svibnja 1871.

⁸⁴ Usp. *Branik*, god. 1, br. 46, Sisak, 19. svibnja 1871.

⁸⁵ Usp. *Branik*, god. 1, br. 52, Sisak, 26. svibnja 1871.

⁸⁶ Usp. brzojav M. Mrazoviću od Polića od 16. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11 i brzojav M. Mrazoviću od Sriče iz Novog od 16. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

⁸⁷ Usp. pismo bez datuma upućeno stolarskom meštaru Danilu Dubraku: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

⁸⁸ U Zagrebačkoj županiji je glasove za unioniste kupovao Cekuš. Usp. *Branik*, god. 1, br. 47, Sisak, 20. svibnja 1871.; *Branik*, god. 1, br. 47, Sisak, 20. svibnja 1871.

⁸⁹ U *Braniku* su optužili velikog župana Kraljevića da je agitirao za unioniste kupnjom glasova za novac, gulaš ili vino. Kraljević je opovrgnuo ove optužbe. Usp. *Branik*, god. 1, br. 57, Sisak, 2. lipnja 1871.; *Branik*, god. 1, br. 59, Sisak, 5. lipnja 1871.; *Branik*, god. 1, br. 72, Sisak, 21. lipnja 1871.

⁹⁰ *Branik* je donio vijest kako su se u Osijeku kupovali glasovi gulašom i vinom. Usp. *Branik*, god. 1, br. 42, Sisak, 14. svibnja 1871.

⁹¹ Navedeno je kupovanje glasova za 30 forinti. Usp. *Branik*, god. 1, br. 42, Sisak, 14. svibnja 1871.

⁹² Pritisak je na pristaše narodnjaka u ovom izbornom kotaru vršio kotarski sudac Martin Barabaš, uz sakupljanje dobrovoljnih priloga za kasnije kupovanje glasova. Usp. *Branik*, god. 1, br. 43, Sisak, 15. svibnja 1871.

⁹³ Usp. Pismo M. Mrazoviću iz Varaždina (možda Vežić, nečitki potpis) od 9. svibnja 1871. godine i pismo M. Mrazoviću od D. Jagića iz Varaždina od 8. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

⁹⁴ Pismo M. Mrazoviću iz Bele od 6. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

⁹⁵ Josip Beruta, kandidat narodnjaka, je izrazio sumnju da su u ovom izbornom kotaru kupovali glasove novcem. Usp. pismo M. Mrazoviću od J. Berute iz Koprivnice od 8. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

⁹⁶ Tako navodi dopisnik iz Slatine u: *Branik*, god. 1, br. 48, Sisak, 22. svibnja 1871.

⁹⁷ Kotarski sudac Barabaš oprostio dugove u zamjenu za glas unionistima. Pismo M. Mrazoviću (možda od Broza, nečitki potpis) iz Varaždina od 8. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

Ako je vjerovati *Braniku*, bilo je također, kao i 1867., problema s izbornim listama. U Đakovu su se na izbornim listama našli ljudi koji nisu imali pravo glasa,⁹⁸ a u Zlataru su naknadno dodani birači na liste.⁹⁹ U trećem izbornom kotaru Križevačke županije Novi Marof u *Braniku* su zabilježili određene probleme sa sastavljanjem izbornih lista: za provjeru nalazi li se tko na listi moralo se putovati u Novi Marof koji je nekima bio udaljen više sati hoda, neki koji su plaćali propisani porez (5 forinti izravnog poreza) nisu bili uvršteni na liste itd.¹⁰⁰ Narodnjaci su zabilježili također nepravilnosti prilikom sastavljanja izbornih deputacija: član izbornog odbora je nakon obavljenih poslova oko izbora, istupio da bi postao kandidat,¹⁰¹ suci su koristili svoj položaj i agitirali za unioniste.¹⁰² Zanimljivo je da su narodnjaci u trgovištu Samobor prije izbora bili članovi deputacija, pa su se naknadno odrekli te službe. Primjer je upravo odbornik Vizner pa možemo reći da je i u redovima narodnjaka bilo djelovanja zbog kojih su optuživali unioniste za nezakonite radnje.¹⁰³

Uz navedene nepravilnosti *Branik* očekivano napada unioniste i donosi vijest kako je Bedekovićevo vlada dobila 200 000 forinti od Andrásyja iz Pešte za predizbornu kampanju, dok su sredstva narodnjaka, koja su sami prikupljali, bila vrlo oskudna što je ograničavalo njihovu predizbornu djelatnost.¹⁰⁴ Budući da ne navode izvor informacije, teško je provjeriti njezinu istinitost. U drugom izbornom kotaru Bakar, biralište Trsat, *Branik* je javio da je bilo zabranjeno slobodno okupljanje narodnjacima u predizborno vrijeme.¹⁰⁵

Dodatan su problem narodnjaci imali s pravašima koji su u svojem listu *Hrvatska* pisali protiv narodnjaka.¹⁰⁶ Napadali su narodnjake nazivajući ih "Slavoserbima" aludirajući na njihovu nemoralnost, lažljivost i protivljenje slobodama te protivljenje stvaranju samostalne Hrvatske.¹⁰⁷ Ismijavali su politiku narodnjaka koja je išla u smjeru revizije Nagodbe.¹⁰⁸ Prema unionistima su bili donekle tolerantniji. Tako pišu da su "razumniji i pošteniji od Slavoserbah".¹⁰⁹ Bilo je i konkretnog agitiranja protiv narodnjaka. Primjerice, u Voćinu je protiv narodnjaka agitirao Eugen Kvaternik tijekom kotarskog sastanka izbornika. Proglasio je Matiju Mrazovića izdajicom naro-

⁹⁸ Usp. *Branik*, god. 1, br. 49, Sisak, 23. svibnja 1871.

⁹⁹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 52, Sisak, 26. svibnja 1871.

¹⁰⁰ Više o problemima s listama u: *Branik*, god. 1, br. 59, Sisak, 5. lipnja 1871.

¹⁰¹ Pismo M. Mrazoviću (možda od Broza, nečitki potpis) iz Varaždina od 8. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

¹⁰² Usp. *Branik*, god. 1, br. 41, Sisak, 13. svibnja 1871.

¹⁰³ Usp. Dopis središnje izborne deputacije Predsjedništvu Zemaljske vlade iz Zagreba od 6. travnja 1871. godine u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 3594/1208.

¹⁰⁴ Usp. *Branik*, god. 1, br. 42, Sisak, 14. svibnja 1871.

¹⁰⁵ Usp. *Branik*, god. 1, br. 39, Sisak, 11. svibnja 1871.; *Branik*, god. 1, br. 37, Sisak, 9. svibnja 1871.

¹⁰⁶ Vidi primjerice: *Hrvatska*, god. 1, br. 23, Zagreb, 4. lipnja 1871.; *Hrvatska*, god. 1, br. 25, Zagreb, 18. lipnja 1871.; *Hrvatska*, god. 1, br. 26, Zagreb, 25. lipnja 1871.

¹⁰⁷ Više o pojmu *Slavoserbi* u: Mirjana Gross, *Izorno pravaštvo*, Zagreb, 2000., str. 17, 153, 247-259.

¹⁰⁸ Usp. *Hrvatska*, god. 1, br. 20, Zagreb, 14. svibnja 1871.

¹⁰⁹ Usp. *Hrvatska*, god. 1, br. 20, Zagreb, 14. svibnja 1871.

da.¹¹⁰ Odmah su odgovorili u *Braniku* da je Kvaternik sa sastanka protjeran bez da je dobio ijedan glas kao izbornik.¹¹¹ Ovo je pak Kvaternik u *Hervatskoj* pobio, štoviše tvrdio je da je ostao među posljednjima.¹¹² Navedeno možemo uzeti kao dokaz subjektivnosti stranačkog tiska.

Pravaši u svojem glasilu iznose političke stavove koji se temelje na hrvatskom državnom pravu, izboru u Cetingradu i hrvatskoj pragmatičkoj sankciji.¹¹³ U člancima su se u najvećoj mjeri obraćali inteligenciji. Istaknuli su kako ne osuđuju one koji kupuju glasove, kao ni one koji su se voljni prodati, ali njih nisu držali svojim biračkim tijelom.¹¹⁴ Nisu posvetili toliko pozornosti izborima u svojem glasilu kao što su činili narodnjaci u *Braniku*, no valja imati na umu da je *Branik* dnevno glasilo, a pravaši su imali tjedno glasilo. Po završenim izborima i evidentnoj pobjedi narodnjaka rezignirano su pisali da narod koji dobrovoljno bira biti sužanj, ne može od drugih naroda tražiti da ga drže slobodnim.¹¹⁵

Bilo je i pohvala narodnjaka na račun državnih organa tijekom izbora. *Branik* ističe kako su u tovarničkom kotaru, biralište Sotin, državni organi pri izborima bili iznimno korektni i da je sve prošlo bez pritisaka.¹¹⁶ Iz privatnog pisma upućenog M. Mrazoviću doznajemo da je ban Bedeković nastojao spriječiti koruptivne radnje pa je predložio da veliki župani ne budu kandidati, a također je bio protiv toga da se biraju činovnici da njihov posao ne bude zapostavljen.¹¹⁷ Navedeno je u izravnoj protimbi s navodima *Branika* da ban čini razne pritiske kako bi unionisti pobijedili. Zadovoljstvo narodnjaka se očituje i u Križevačkoj županiji. Nakon završenih izbora sastavili su izvještaj (nepotpisan) o izborima u ovoj županiji u kojem pišu da nije bilo toliko pritiska i neregularnosti kao 1867. godine. Ipak, piše da su bili pozivani državni službenici na sastanak na kojem su dobili upute da glasaju i agitiraju za unioniste. Također unionistički agitatori su širili priče o narodnjacima kako bi ih diskreditirali.¹¹⁸ Ne nalazimo velike razlike u širenju negativne propagande o narodnjacima od unionista ili negativnom pisanju o unionistima od narodnjaka. Prema privatnom pismu Mrazoviću, za unioniste je ovdje agitirao i veliki župan Ivan Kukuljević.¹¹⁹

¹¹⁰ Usp. *Branik*, god. 1, br. 36, Sisak, 8. svibnja 1871.

¹¹¹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 36, Sisak, 8. svibnja 1871.

¹¹² Usp. *Hervatska*, god. 1, br. 20, Zagreb, 14. svibnja 1871.

¹¹³ Usp. primjerice *Hervatska*, god. 1, br. 22, Zagreb, 28. svibnja 1871.; *Hervatska*, god. 1, br. 24, Zagreb, 11. lipnja 1871.

¹¹⁴ Usp. *Hervatska*, god. 1, br. 23, Zagreb, 4. lipnja 1871.

¹¹⁵ Usp. *Hervatska*, god. 1, br. 26, Zagreb, 25. lipnja 1871.

¹¹⁶ Usp. *Branik*, god. 1, br. 64, Sisak, 12. lipnja 1871.

¹¹⁷ Usp. pismo M. Mrazoviću od J. Muzlera iz Daruvara od 13. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹¹⁸ Primjerice o Martinu Ožegoviću da je bio kotarski sudac, ali je potjeran s te pozicije. Usp. nepotpisani izvještaj od 24. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹¹⁹ Usp. pismo M. Mrazoviću od M. Ožegovića iz Križevca od 7. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

2. Rezultati izbora za Hrvatski sabor 1871. po izbornim kotarevima

Izbori su provedeni prema izbornom zakonu iz 1870. (zk. čl. III.) što ih je činilo prvim izborima u Hrvatskoj provedenim prema izbornom zakonu donesenom od Hrvatskog sabora.¹²⁰ Županije (Zagrebačka, Riječka, Varaždinska, Križevačka, Požeška, Virovitička i Srijemska) su imale pravo izabrati ukupno 43 zastupnika, dok su gradovi (Zagreb, Rijeka, Bakar, Varaždin, Osijek, Senj, Karlovac, Križevci, Koprivnica, Požega) i trgovišta (Virovitica, Vukovar, Đakovo, Ruma, Krapina, Sisak, Samobor) imali pravo na ukupno 23 zastupnika uz Slobodni kotar pl. općine Turopolje koja je imala pravo na izbor jednog zastupnika. Ukupno se 1871. godine biralo 67 zastupnika.¹²¹

2.1. Zagrebačka županija

U Zagrebačkoj županiji nalazimo potvrdu kako neregularnosti prije izbora tako i aktivnog rada narodnjaka. *Branik* je zabilježio da su unionisti u prvom i drugom izbornom kotaru dijelili gulaš,¹²² baš kao i u Dugom Selu.¹²³ Postojao je i problem s izbornim listama u Samoboru¹²⁴ i Sisku.¹²⁵ Zanimljivo je da izborne nepravilnosti nisu bile potencirane samo od strane unionista. U kotaru Samobor kandidat unionista Julio Jelačić je nakon izbora uložio žalbu na pritisak narodnjaka tijekom izbora zbog čega izbore nije smatrao slobodnima i zbog čega birači unionista, po njegovom tumačenju, nisu glasovali.¹²⁶ Narodnjaci su sve u *Braniku* opovrgnuli, vraćajući optužbe unionistima za pritisak na izborima.¹²⁷

Rezultati izbora bili su u korist narodnjaka u svim izbornim kotarima ove županije. U središnjem zagrebačkom izbornom kotaru izabran je narodnjak kanonik Josip Šušćković sa 107 glasova, nasuprot 33 glasa za unioniste i njihova kandidata,

¹²⁰ Više o ovom zakonu i njegovu donošenju u: Biočić, *Svećenici u politici*, str. 255–256. Zakonski članak u cijelosti u: *Zakonski članci sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od godina 1868., 1869. i 1870.*, Zagreb 1871., str. 28–35.

¹²¹ Vidi točku 1 *Zakonskog članka III.:1870. ob izbornom redu za sabor istih kraljevinah* u: *Zakonski članci sabora kraljevinah*, str. 28–29.

¹²² Usp. *Branik*, god. 1, br. 43, Sisak, 15. svibnja 1871.

¹²³ Usp. pismo iz Kraljevca, svibanj 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

¹²⁴ Kotarski sudac Francisci je pokušao na izbornu listu staviti ljude sklone unionistima, koji nisu imali stvarno pravo glasovati. Usp. pismo od 29. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12. Predsjednik izborne deputacije Kocijančić dodao je na listu nove birače unionista Albina Kiepacha. Usp. *Branik*, god. 1, br. 35, Sisak, 6. svibnja 1871.

¹²⁵ U kotaru Gorica – Pokupsko vršen je pritisak na seoske suce prije izbora, a tijekom izbora se pokušavalo utjecati na birače da glasuju za unionista Aurela Kuševića. U istom kotaru izborna deputacija je vršila ispitivanja birača za koga će glasovati, te su obećali glasačima Kuševića platiti 50 forinti “putnih troškova”. Usp. *Branik*, god. 1, br. 43, Sisak, 15. svibnja 1871. i *Branik*, god. 1, br. 54, Sisak, 30. svibnja 1871.

¹²⁶ Usp. Žalbu J. Jelačića izbornoj deputaciji izbornog kotara Samobor u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4616/1871.

¹²⁷ Usp. *Branik*, god. 1, br. 38, Sisak, 10. svibnja 1871.; *Branik*, god. 1, br. 60, Sisak, 6. lipnja 1871.

suca Ljudevita Raiznera.¹²⁸ U prvom izbornom kotaru je pobijedio narodnjak Nikola Krešić s 303 glasa, Mirko Šuhaj je dobio 127 glasova od 430 birača.¹²⁹ U drugom izbornom kotaru unionisti su dvojili oko kandidata, no na kraju se nitko nije kandidirao.¹³⁰ Prema zapisniku izborne deputacije, od 458 izbornika došlo ih je 274 i svi su glasovali za narodnjaka Antuna Jakića.¹³¹ U trećem izbornom kotaru također je izabran narodnjak.¹³² U zapisniku izborne deputacije je navedeno kako je ukupno bilo 397 birača od kojih je za Mrazovića glasovalo njih 234, a unionisti nisu ni ovdje postavili kandidata.¹³³ U kotaru Sv. Ivan od ukupno 126 birača bilo ih je na izborima 118, sedam ih se odreklo prava glasovanja, a ostali su glasovali za narodnjaka Dragutina Domjanića koji je dobio 111 glasova.¹³⁴ U kotaru Samobor, biralište Samobor, izabran je jednoglasno Franjo Reizer,¹³⁵ a u trgovištu Milan Vizner (Wiezner),¹³⁶ obojica narodnjaci.¹³⁷

U Donjoj Stubici, izborni kotar Brdovec i Stubica, izabran je župnik narodnjak Ivan Kralj s 41 glasom.¹³⁸ Protukandidat mu je bio unionist Mirko Šuhaj koji je dobio 36 glasova.¹³⁹ U trgovištu Sisak izabran je narodnjak Vaso Kotur.¹⁴⁰ U zapisniku depu-

¹²⁸ Usp. Zapisnik središnjeg odbora središnjeg zagrebačkog kotara u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4453/1871. Prema *Braniku* Šušćević je dobio 115 glasova, a Raizner 33. Usp. *Branik*, god. 1, br. 44, Sisak, 16. svibnja 1871.

¹²⁹ Prvo *Branik* navodi da je Krešić dobio 107 glasova, kasnije ispravljaju na 303, te Šuhaj 112 glasova činovnika i 15 građana. Usp. *Branik*, god. 1, br. 48, Sisak, 22. svibnja 1871. Opisi izbora u: *Branik*, god. 1, br. 49, Sisak, 23. svibnja 1871. Vidi i Zapisnik izborne deputacije prvog izbornog kotara grada Zagreba u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4617/1871.

¹³⁰ Namjeravali su kandidirati Mirka Šuhaja, pa mesara Mirka Karasa. Usp. *Branik*, god. 1, br. 49, Sisak, 23. svibnja 1871. Više o atmosferi nakon izbora u: *Branik*, god. 1, br. 51, Sisak, 25. svibnja 1871.

¹³¹ Usp. Zapisnik izborne deputacije drugog izbornog kotara grada Zagreba u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4669/1871.

¹³² Usp. *Branik*, god. 1, br. 53, Sisak, 27. svibnja 1871.

¹³³ Usp. Zapisnik izborne deputacije trećeg izbornog kotara grada Zagreba u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4699/1871.

¹³⁴ Usp. Zapisnik središnjeg odbora u Svetom Ivanu Zelini u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4453/1871.; *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak 17. svibnja 1871.

¹³⁵ U kotaru Samobor bilo je 58 izbornika, kandidat narodnjaka Reizer dobio je 27 glasova od 38 prisutnih birača. Usp. Zapisnik izborne deputacije izbornog kotara Samobor u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4616/1871.

¹³⁶ Zapisnik izborne deputacije donosi iste brojke kao i *Branik* – ukupno je bilo na biralištu 196 birača, Wiezner je dobio 112 glasa, a protukandidat Ivan Jurčić je dobio 84 glasa. Usp. Zapisnik izborne deputacije izbornog kotara trgovište Samobor u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4616/1871.; *Branik*, god. 1, br. 51, Sisak, 25. svibnja 1871.

¹³⁷ Usp. brzojav iz Samobora od 22. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12. Vidi također *Branik*, god. 1, br. 49, Sisak, 23. svibnja 1871. i Zapisnik središnjeg odbora Zagrebačke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa.

¹³⁸ Usp. pismo Ivana Kralja Matiji Mrazoviću od 16. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12 i Zapisnik središnjeg odbora stubičko-brdovečkog u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4453/1871.

¹³⁹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 56, Sisak, 1. lipnja 1871.; Zapisnik središnjeg odbora stubičko-brdovečkog u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4453/1871.

¹⁴⁰ Usp. brzojav M. Mrazoviću iz 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

tacije stoji kako Kotur nije imao protukandidata, te da je od ukupno 176 izbornika na izbore izašlo njih 122 i svi su glasovali za Kotura.¹⁴¹ U kotaru Sisak narodnjak Antun Čop je jednoglasno izabran, od 362 izbornika glasovalo je 296.¹⁴² Kandidat unionista Franjo Pogledić nije imao potporu ni potrebnih pet izbornika da se kandidira.¹⁴³ U kotaru Gorica - Pokupsko, biralište Velika Gorica, narodnjak Ivan Pintar pobijedio je Aurela Kuševića s dva glasa više (84 protiv 82 od 166 prisutnih birača).¹⁴⁴ Kotar Severin - Ribnik - Ozalj, biralište Netretić, izabran je jednoglasno vlastelin narodnjak Mato Sladović sa 161 glasom,¹⁴⁵ a vladin kandidat Ćorko je odustao.¹⁴⁶ U kotaru Jastrebarsko - Banija - Krašić kandidat narodnjaka Josip Torbar je dobio 215 glasova, a Vilim Hatz 141 glas.¹⁴⁷ Zanimljivo je da *Branik* spominje kao kandidata pravaša Davida Starčevića,¹⁴⁸ no Starčevića ne nalazimo u Zapisniku izborne deputacije.¹⁴⁹ U Dugom Selu kandidat narodnjaka Đuro Balaško izabran je s 262,¹⁵⁰ a Vrbančić je dobio 16 glasova.¹⁵¹ U kotaru Bistrica pobijedio je narodnjak Tito Ožegović s 47¹⁵² glasova (jedan glas za njega nije prihvaćen) od 54 ukupnih. Protukandidat Dragutin Balog dobio je samo 6 glasova.¹⁵³

¹⁴¹ Usp. Zapisnik središnjeg odbora trgovišta Sisak u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4453/1871.

¹⁴² Usp. *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871.

¹⁴³ Usp. *Branik*, god. 1, br. 56, Sisak, 1. lipnja 1871.

¹⁴⁴ Usp. brzojav M. Mrazoviću iz svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12 i Zapisnik središnjeg odbora kotara Goričko-Pokupskog u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4453/1871.

¹⁴⁵ Usp. brzojav M. Mrazoviću bez datacije u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12 i Zapisnik središnjeg odbora kotara Severin - Ribnik - Ozalj u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4453/1871.

¹⁴⁶ Ćorko je zbog sukoba s Barabašem koji ga je navodno uvrijedio odustao od kandidature. Usp. pismo od 4. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut.12; *Branik*, god. 1, br. 61, Sisak, 7. lipnja 1871.

¹⁴⁷ Usp. *Branik*, god. 1, br. 47, Sisak, 20. svibnja 1871.; Zapisnik središnjeg odbora kotara Jastrebarsko - Banija - Krašić u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4453/1871.

¹⁴⁸ Usp. *Branik*, god. 1, br. 47, Sisak, 20. svibnja 1871. i *Branik*, god. 1, br. 50, Sisak, 24. svibnja 1871.

¹⁴⁹ Usp. Zapisnik središnjeg odbora kotara Jastrebarsko - Banija - Krašić u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4453/1871.

¹⁵⁰ *Branik* piše da je Balaško dobio 264 glasa, a u Zapisniku izborne deputacije piše 262 glasa. Usp. *Branik*, god. 1, br. 46, Sisak, 19. svibnja 1871. Tri dana ranije *Branik* donosi nešto drukčije brojke: Balaško 253 glasa od ukupnih 288, vladin kandidat dobio 16, Vrbančić 10 glasova, a 10 birača nije došlo. Usp. *Branik*, god. 1, br. 44, Sisak, 16. svibnja 1871. Konačno, 20. svibnja donose podatke da je Balaško dobio 262 glasa, a Vrbančić 14; usp. *Branik*, god. 1, br. 47, Sisak, 20. svibnja 1871.

¹⁵¹ Prema Zapisniku nije bilo protukandidata. Usp. Zapisnik središnjeg odbora u kotaru Dugo Selo u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4453/1871.

¹⁵² U *Braniku* kasnije pišu da je ukupno bilo 54 birača i da je Ožegović dobio 48 glasova. Usp. *Branik*, god. 1, br. 62, Sisak, 9. lipnja 1871.

¹⁵³ Usp. Zapisnik središnjeg odbora kotara Bistrica u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4453/1871.

Narodnjak Milan Makanec je izabran jednoglasno u gradu Karlovcu.¹⁵⁴ Nije imao protukandidata, a od popisanih 359 birača došlo ih je 219 i svi su glas dali Makancu.¹⁵⁵

Samo je u Slobodnom kotaru pl. općine Turopolje izabran unionist Ladislav pl. Modić sa 138 glasova bez protukandidata.¹⁵⁶

2.2. Srijemska županija

Narodnjaci su u ovoj županiji izdali u *Braniku* proglas za birače u kojem su posebice upozorili na dužnost izlaska na izbore svakoga tko ima pravo izbora. Potom su naveli svoje kandidate u županiji te su istaknuli glavne crte programa (izgradnja željeznice, poboljšanje životnih uvjeta) uz naznaku kako nema podjela prema vjeri i narodnosti.¹⁵⁷ Navedeno je izrazito važno za Srijem s obzirom na velik broj pravoslavnog stanovništva, kao i stanovništva drugih nacionalnosti. Slali su svoje agitatore među birače da "pouče narod", održavali su "sreske sastanke".¹⁵⁸ Usprkos dobroj organizaciji imali su narodnjaci ovdje dosta problema koje sami ističu: po-manjkanje kandidata, manju podršku općinskih bilježnika nego li 1867. godine.¹⁵⁹

Rezultati izbora u ovoj županiji bili su također u korist narodnjaka, samo je u trgovištu Vukovar pobijedio unionist. U izbornom kotaru Iloku, biralište Ilok, izabran je narodnjak odvjetnik Pavao Gerčić (Grčić)¹⁶⁰ jednoglasno sa 159 glasova.¹⁶¹ U iriškome kotaru, biralište Irig, jednoglasno je izabran narodnjak odvjetnik Aleksandar Roguljić¹⁶² s 233 glasa.¹⁶³ U rumskom kotaru, trgovište Ruma, izabran je javni bilježnik narodnjak Stevan (Štefan) Dimitrijević s 93 glasa.¹⁶⁴ Na biralištu Inđija

¹⁵⁴ Usp. brzojav M. Mrazoviću iz svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

¹⁵⁵ Usp. Zapisnik središnjeg odbora grada Karlovca u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4452/1871.

¹⁵⁶ Usp. Zapisnik izborne deputacije Plemenite općine Turopolje u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa. 5147/1871.; Branko Dubravica, *Parlamentarni izbori u Hrvatskoj i Velikoj Gorici*, Velika Gorica 2004.

¹⁵⁷ Usp. *Branik*, god. 1, br. 30, Sisak, 1. svibnja 1871.

¹⁵⁸ Usp. pismo M. Mrazoviću od P. Grčića iz Vukovara 24. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁵⁹ Usp. pismo M. Mrazoviću od P. Grčića iz Vukovara 24. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁶⁰ Usp. Zapisnik središnjeg odbora Srijemske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa.

¹⁶¹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 59, Sisak, 5. lipnja 1871. i brzojav M. Mrazoviću od Plavsica iz Iloka 5. lipnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁶² Prvo u *Braniku* navode 215 glasova za Rogulića. Usp. *Branik*, god. 1, br. 59, Sisak 5. lipnja 1871.

¹⁶³ Usp. *Branik*, god. 1, br. 60, Sisak 6. lipnja 1871. Vidi također Zapisnik središnjeg odbora Srijemske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa.

¹⁶⁴ Usp. *Branik*, god. 1, br. 60, Sisak, 6. lipnja 1871. godine i iste brojke u: brzojav M. Mrazoviću iz Vukovara 5. lipnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11; dopis banu od središnje izborne deputacije Srijemske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5405/1871.

izborni kotar Ruma izabran je narodnjak Jovan pl. Rogulić.¹⁶⁵ Nalazimo informacije u brzojavu da je za narodnjaka bilo 233 glasa, a za unionista 78.¹⁶⁶ U tovarničkom izbornom kotaru, biralište Sotin, izabran je narodnjak župnik Živko Odžić s 245 glasa,¹⁶⁷ unionist Maksim Prica dobio je 51 glas.¹⁶⁸ U izbornom kotaru Erdevik, biralište Erdevik, jednoglasno je izabran narodnjak župnik Janko Tombor s 319 glasova.¹⁶⁹ Živković je odustao dva dana prije izbora, vjerojatno očekujući poraz.¹⁷⁰ U vukovarskom kotaru, biralište Trpinja, izabran je narodnjak pravoslavni župnik Ilija Perkačanski (Perkatjanski).¹⁷¹ Potonji je sudjelovao na političkom banketu narodnjaka u Maksimiru.¹⁷² U trgovištu Vukovar narodnjaci su naišli na problem kod izbora. Naime, do podne je bilo 97 glasova za narodnjaka, a 114 za vladinog kandidata, budući da izbornici naklonjeni narodnjacima još većinom nisu glasovali. Tada je predsjednik izborne deputacije zaključio izbore i proglasio unionista Aleksandra Parčetića (Parcheticha) pobjednikom u trgovištu Vukovar.¹⁷³ Kandidat narodnjaka bio je čizmar J. Kristić koji je također prisustvovao sastanku narodnjaka u Maksimiru.¹⁷⁴ Zapravo ovaj poraz nije bio iznenađenje za narodnjake. Još u pismu M. Mrazoviću iz travnja 1871. godine P. Grčić mu javlja kako je Vukovar za narodnjake "izgubljen", a i u samom kotaru nisu bili uvjereni u pobjedu pravoslavnog svećenika Ilije Perkačanskog,¹⁷⁵ ali je ovaj ipak pobijedio.¹⁷⁶

¹⁶⁵ Usp. Zapisnik središnjeg odbora Srijemske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa i dopis banu od središnje izborne deputacije Srijemske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5405/1871.

¹⁶⁶ Usp. brzojav M. Mrazoviću od Subotića od 6. lipnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁶⁷ Prvo *Branik* navodi da je Odžić dobio 244 glasa, isto nalazimo i u brzojavu M. Mrazoviću. Usp. *Branik*, god. 1, br. 59, Sisak, 5. lipnja 1871. i brzojav M. Mrazoviću od Popovića iz Vukovara 5. lipnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁶⁸ Usp. *Branik*, god. 1, br. 64, Sisak, 12. lipnja 1871.

¹⁶⁹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 60, Sisak, 6. lipnja 1871. i brzojav M. Mrazoviću od Tombora iz Šida 5. lipnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁷⁰ Usp. brzojav M. Mrazoviću od Tombora iz Šida 5. lipnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁷¹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 60, Sisak, 6. lipnja 1871.; Usp. Zapisnik središnjeg odbora Srijemske županije s rezultatima u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, , bez br. spisa.

¹⁷² Usp. pismo M. Mrazoviću od P. Grčića iz Vukovara 24. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁷³ Usp. *Branik*, god. 1, br. 60, Sisak, 6. lipnja 1871.; Zapisnik središnjeg odbora Srijemske županije, trgovište Vukovar u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa.

¹⁷⁴ Usp. pismo M. Mrazoviću od P. Grčića iz Vukovara 24. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁷⁵ Usp. pismo M. Mrazoviću od P. Grčića iz Vukovara 24. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁷⁶ Usp. dopis banu od središnje izborne deputacije Srijemske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5405/1871.

2.3. Požeška županija

U ovom su kotaru narodnjaci također održavali sastanke i birali odbore stranke vezane za izbore.¹⁷⁷ Na sastancima, kao i kroz korespondenciju, raspravljalo se o mogućim kandidatima za saborske zastupnike i agitaciji.¹⁷⁸ Narodnjaci su imali određene poteškoće u gradu Požegi i kotaru Bektež – Pleternica gdje su mislili da neće uopće postaviti kandidate.¹⁷⁹ U privatnoj korespondenciji narodnjaka problematizirali su pritisak na državne službenike¹⁸⁰ i kršenja Izbornog zakona vezano za prava izbornika.¹⁸¹

Rezultati izbora u ovoj županiji su bili u korist unionista, a zbog lošije organizacije narodnjaka, odnosno problema s kandidatima što je razvidno iz daljnjeg teksta. U gradu Požegi je izabran sudac Filip Thaller; nastojeći braniti narodnjake *Branik* piše da se radilo o velikom pritisku.¹⁸² Thaller je dobio 92 glasa, a kandidat narodnjaka, mlinar Gašo Garić 63 od ukupno 155 glasova.¹⁸³ U prvom izbornom kotaru, bektežko-pletetničkom s biralištem u Kutjevu bila je neobična situacija – postojala su čak tri kandidata narodnjaka koji su radili bez dogovora – Ante Kovačević, Dragutin Galac i župnik Ivo Valetić. Narodnjaci se nisu mogli dogovoriti, ali birači od Galca su bili spremni podržati Kovačevića, no ne i obrnuto.¹⁸⁴ Upravo u ovom rasapu glasova možemo tražiti razlog poraza narodnjaka. Bilježnik Kovačević je odustao kada je čuo da se kandidat unionista, veliki župan Petar Maljevac, nije želio kandidirati protiv svog župana.¹⁸⁵ Narodnjak Galac je pak odstupio na samim izborima upozorivši na nepravilnosti – dijelio se gulaš, vino, kruh.¹⁸⁶ Konačno, pobijedio je unionist P. Maljevac,¹⁸⁷ a kako ne bi jednoglasno pobijedio, pet župnika je kan-

¹⁷⁷ Usp. pismo M. Mrazoviću od Dragutina (nečitko prezime) iz Požege od 21. ožujka 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁷⁸ Usp. pismo M. Mrazoviću od J. Muzlera iz Daruvara od 13. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁷⁹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 41, Sisak, 13. svibnja 1871.

¹⁸⁰ Usp. pismo M. Mrazoviću (vjerojatno od J. Muzlera, nečitki potpis) od 4. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁸¹ Premda prema zakonu svatko tko je pod krivičnom istragom nije imao pravo biti izbornik, u Kutini je zabilježeno više primjera kršenja ovoga dijela zakona. Usp. pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis, And. Sirolla) iz Kutine od 8. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁸² Usp. *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871.

¹⁸³ Usp. brzojav M. Mrazoviću od Turellija iz Požege od 16. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11; Zapisnik središnjeg odbora za izbor zastupnika u gradu Požegi u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4551/1871.

¹⁸⁴ Usp. pismo M. Mrazoviću od A. Pavića iz Požege od 31. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁸⁵ Usp. pismo M. Mrazoviću od A. Pavića iz Požege lipanj 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁸⁶ Usp. *Branik*, god. 1, br. 66, Sisak, 14. lipnja 1871.

¹⁸⁷ Usp. *Branik*, god. 1, br. 66, Sisak, 14. lipnja 1871.; Zapisnik središnjeg odbora Požeške županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa.

didiralo paroha Valetića.¹⁸⁸ U drugom izbornom kotaru, kotaru veličko-cerničkom, izabran je kotarski sudac Benjamin Kraljević sa 172 glasa, narodnjak J. Miškatović je dobio 62 glasa.¹⁸⁹ U Kutini, treći izborni kotar kutinjsko-pakrački, narodnjaci su također imali poteškoća s kandidatima.¹⁹⁰ Grof Janković je odbio kandidaturu.¹⁹¹ Iz njegova pisma Mrazoviću razvidno je da se bojao biti kompromitiran, ali razloge odbijanja je tumačio u drukčijem svjetlu: loše zdravlje i težnja da se više posveti obitelji što do sada zbog političkih obaveza nije mogao.¹⁹² Kandidat narodnjaka u Kutini bio je stoga Josip Turelli,¹⁹³ a unionisti su dvojili između Petra Maljevca¹⁹⁴ i kotarskog suca Šandora Gajera (Gayer) kao kandidata.¹⁹⁵ Sam Maljevac se javno zahvalio izbornicima i podržao Gajera, a odustajanje je objasnio zauzetošću raznim delegacijama u Beču.¹⁹⁶ Kako je prethodno opisano, Maljevac je bio kandidat u prvom izbornom kotaru Bektež-Pleternica pa i to možemo gledati kao valjani razlog odustajanja. Gayer je izgleda bio prilično neodlučan, ako je za vjerovati brzojavima koje je dobio M. Mrazović, jer se pred izbore odrekao kandidature,¹⁹⁷ ali se drugi dan predomislio.¹⁹⁸ Te poteškoće koje su unionisti imali očito su se odrazile na rezultat. Na biralište u Gaj je došlo 132 od 152 izbornika, a 130 ih je glasovalo za narodnjaka Turellija, dvojica nisu glasovala.¹⁹⁹ U četvrtom izbornom kotaru, koji se sastojao od daruvarskog kotara, jednoglasno je izabran narodnjak sudac Josip Muzler, bez protukandidata, s glasovima svih 82 prisutnih birača.²⁰⁰

¹⁸⁸ Usp. pismo M. Mrazoviću od A. Pavića iz Požege 21. lipanj 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁸⁹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 64, Sisak, 12. lipnja 1871.; brzojav M. Mrazoviću iz Požege 11. lipanj 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11; Zapisnik izborne deputacije izbornog kotara veličko-cerničkog Požeške županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5506/1871.

¹⁹⁰ Usp. pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis) iz Kutine od 7. veljače i 7. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁹¹ Usp. pismo M. Mrazoviću od J. Muzlera iz Daruvara od 13. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁹² Usp. pismo M. Mrazoviću od (nečitko prezime, Janković) iz Daruvara od 8. (bez mjeseca) 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁹³ Usp. *Branik*, god. 1, br. 44, Sisak, 16. svibnja 1871.

¹⁹⁴ Usp. *Branik*, god. 1, br. 36, Sisak, 8. svibnja 1871.

¹⁹⁵ Usp. *Branik*, god. 1, br. 63, Sisak, 10. lipnja 1871.

¹⁹⁶ Usp. pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis, And. Sirolla) iz Kutine od 22. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁹⁷ Usp. brzojav M. Mrazoviću (nečitki potpis, Sirolla) iz Kutine od 25. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁹⁸ Usp. brzojav M. Mrazoviću (nečitki potpis, Sirolla) iz Kutine od 26. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

¹⁹⁹ Usp. Zapisnik izborne deputacije izbornog kotara kutinjsko-pakračkog Požeške županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5506/1871.; *Branik*, god. 1, br. 57, Sisak, 2. lipnja 1871.

²⁰⁰ Usp. Zapisnik izborne deputacije izbornog kotara daruvarskog Požeške županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5506/1871.; *Branik*, god. 1, br. 59, Sisak, 5. lipnja 1871.

2.4. Virovitička županija

Uoči izbora u ovoj županiji narodnjaci su marljivo radili oko izbora kandidata. Sačuvana je bogata privatna korespondencija kroz koju su razvidni dogovori oko kandidata s prvakom stranke Mrazovićem. Ključno im je bilo procijeniti tko bi bio najbolji kandidat s obzirom na konkretnu situaciju na terenu. Primjerice, zaključili su kako u kotaru Voćin izgleda ima samo srpski svećenik ili seljak.²⁰¹ U travnju su održali sastanak u Osijeku kako bi predstavili kandidate u županiji i osigurali im pobjedu.²⁰²

U ovoj županiji narodnjaci su pobijedili u sedam izbornih kotara, a unionisti u pet. U prvom izbornom kotaru, osječko-đakovačko-valpovačkom, izabran je narodnjak Pajo Kolarić sa 167 glasova nasuprot 29 glasova koje je dobio unionist Lazar Davidović.²⁰³ U drugom izbornom kotaru, osječko-daljskom kotaru, izabran je narodnjak paroh Lazo Popović sa 177 glasova, a unionist Marko Tajčević je dobio 26 glasova.²⁰⁴ U trećem, Valpovačkom izbornom kotaru, narodnjaci su imali dva kandidata: župnika Luku Užarevića i Vjekoslava Furlića. No, Užarević je odustao kako se ne bi razvodnili glasovi. Za unioniste se kandidirao Lazo Davidović, koji nije bio izabran u Osijeku. Konačno, narodnjak Furlić je pobijedio s 55 glasova nasuprot 35 za Davidovića.²⁰⁵ U četvrtom izbornom kotaru, koji je obuhvaćao kotar Đakovo, izabran je narodnjak Ignjat Brlić.²⁰⁶ Protukandidat mu je bio grof Petar Pejačević koji je dobio 11 glasova,²⁰⁷ dok je Brlić dobio 223.²⁰⁸ U petom našičkom izbornom kotaru bila su tri kandidata za zastupnika. Izabran je unionist Dragutin Mihalović (Mihalovich) s 94 glasa, narodnjak župnik Franjo Lampe dobio je 69 glasova,²⁰⁹ a grof Ferdo Pejačević

²⁰¹ Usp. pismo M. Mrazoviću od Franje Kviringa iz Slatine od 7. veljače 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²⁰² Usp. pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis) iz Đakova od 30. ožujka 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11. i pismo M. Mrazoviću (potpis Pajo) od 19. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²⁰³ *Branik* navodi 28 glasova za Davidovića, a u Zapisniku izborne deputacije navedeno je 29 glasova. Usp. *Branik*, god. 1, br. 54, Sisak, 30. svibnja 1871.; Zapisnik izborne deputacije prvog izbornog kotara Virovitičke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5294/1871.

²⁰⁴ Usp. Zapisnik izborne deputacije drugog izbornog kotara osječko-daljskog Virovitičke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5294/1871.; *Branik*, god. 1, br. 54, Sisak, 30. svibnja 1871.; *Branik*, god. 1, br. 59, Sisak, 5. lipnja 1871.

²⁰⁵ Usp. Zapisnik izborne deputacije trećeg izbornog kotara Valpovo Virovitičke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5294/1871.; *Branik*, god. 1, br. 63, Sisak, 10. lipnja 1871.

²⁰⁶ Usp. *Branik*, god. 1, br. 54, Sisak, 30. svibnja 1871.

²⁰⁷ Prvo su naveli da je ukupno bilo 234 birača od kojih je Brlić dobio 223 glasova. Usp. *Branik*, god. 1, br. 59, Sisak, 5. lipnja 1871.

²⁰⁸ *Branik* spominje glas više, odnosno 224 glasa, dok u Zapisniku izborne deputacije piše 223 glasa i ne spominju protukandidata. Usp. *Branik*, god. 1, br. 60, Sisak, 6. lipnja 1871.; Zapisnik izborne deputacije četvrtog izbornog kotara Virovitičke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5294/1871.

²⁰⁹ Prema *Braniku* Dragutin Mihalović je dobio 91 glas, narodnjak Lampe 72 glasa i grof Ferdo Pejačević 2 glasa. Usp. *Branik*, god. 1, br. 55, Sisak, 31. svibnja 1871.; *Branik*, god. 1, br. 59, Sisak, 5. lipnja 1871.

2 pa je odustao.²¹⁰ U *Braniku* su naveli niz nezakonitosti (zavađanja, lažna obećanja, pritisak, dijeljenje gulaša i žita, prisutnost žandara na biralištu) kojima su objasnili pobjedu unionista.²¹¹ U šestom virovitičkom izbornom kotaru pobijedio je narodnjak Franjo Kviring sa 76 glasova,²¹² a unionist Ante Stojanović je dobio 6 glasova.²¹³ U sedmom izbornom kotaru Voćin narodnjak Ivan Magenheim je pobijedio dobivši svih 121 glasova.²¹⁴ Narodnjaci su u ovom kotaru kampanju temeljili na diskreditiranju unionističkog kandidata Thallera koji, kako pišu u *Braniku*, ništa nije činio za kotar kao zastupnik u prijašnjem mandatu.²¹⁵ U osmom izbornom kotaru Donji Miholjac kandidat narodnjaka je bio župnik Ante Regen, a unionista Ivan pl. Kugler kojega u *Braniku* optužuju za nedosljednost.²¹⁶ Možda su upravo ovi napisi u *Braniku* potakli promjenu unionističkog kandidata. Na kraju je izabran vladin kandidat Mirko Bogović sa 142 glasa, a protukandidat Regen je dobio 98 glasova.²¹⁷ Narodnjaci su se žalili da je nekim biračima s liste osporeno biračko pravo,²¹⁸ no u Zapisniku izborne deputacije ne navode se problemi oko izbora, pa ostaje mogućnost da se samo radilo o nezadovoljstvu izbornim rezultatom jer bi vjerojatno, da je bilo dokazivo, uložili službenu žalbu.

U Osijeku, gornji grad, vladin kandidat je bio ministar Petar Pejačević.²¹⁹ Pejačević je dobio 323 glasa, a narodnjak Živko Vukasović 128, te je jedan birač dao glas Levinu Rauchu koji nije ni bio kandidiran.²²⁰ U donjem gradu Osijeku izabran

²¹⁰ Usp. rezultate izbora u: Zapisnik izborne deputacije petog izbornog kotara našičkog Virovitičke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5294/1871.

²¹¹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 59, Sisak, 5. lipnja 1871.

²¹² Usp. Zapisnik središnjeg odbora Virovitičke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa; Zapisnik izborne deputacije šestog izbornog kotara virovitičkog Virovitičke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5294/1871.

²¹³ Usp. *Branik*, god. 1, br. 55, Sisak, 31. svibnja 1871.

²¹⁴ Usp. Zapisnik izborne deputacije sedmog izbornog kotara Voćin Virovitičke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5294/1871.

²¹⁵ Usp. *Branik*, god. 1, br. 31, Sisak, 2. svibnja 1871.

²¹⁶ Pišu da je za studentskih dana bio uvjeren Srbin, potom pravaš, da bi uoči izbora bio unionist. Usp. *Branik*, god. 1, br. 37, Sisak, 9. svibnja 1871.

²¹⁷ Usp. Zapisnik izborne deputacije osmog izbornog kotara Miholjačkog Virovitičke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5294/1871. *Branik* piše da je Mirko Bogović dobio 150 glasova, a Regen 89 glasova. Usp. *Branik*, god. 1, br. 57, Sisak, 2. lipnja 1871.

²¹⁸ Usp. *Branik*, god. 1, br. 67, Sisak, 15. lipnja 1871.

²¹⁹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 34, Sisak, 5. svibnja 1871.

²²⁰ Usp. Zapisnik izborne deputacije gornjeg grada Osijeka u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4523/1871. U brzojavu Mrazoviću nalazimo nešto drugačije brojke: Pejačevića 324, Vukasovića 128 i Levin Rauch 1 glas. Usp. brzojav M. Mrazoviću od Kolarića od 17. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11. *Branik* tvrdi da je Pejačević pritiskom na činovnike dobio 315 glasova, a narodnjak Živko Vukasović je dobio 128 glasova. Usp. *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871. Nekoliko dana kasnije *Branik* donosi druge brojke: Pejačević 330 glasova, Vukasović 142 glasa. Usp. *Branik*, god. 1, br. 47, Sisak, 20. svibnja 1871.

je unionist Jovan Jurković,²²¹ kandidat narodnjaka bio je I. Brlić.²²² Unutarstranački problemi narodnjaka vezani za izbor kandidata odrazili su se na izborni rezultat. Nisu se mogli odlučiti za kandidata - Brlić ili banski savjetnik Marko Tajčević. Tajčević je sam bio neodlučan na izborima, stoga, prema napisima *Branika*, iako popularniji u narodu, Tajčević je odustao i njegovi su glasači podržali unionističkog kandidata Jurkovića.²²³ Prema Zapisniku izborne deputacije grada Osijeka izbornog kotara doljno-novogradskog od 332 izbornika koji su glasovali Jurković je dobio 204 glasa, a Brlić 123 glasa.²²⁴ Petorica birača su glas dala Marku Tajčeviću premda nije bio službeno kandidat.²²⁵ Ovaj je kotar primjer koliko je za pobjedu bilo važno unutar stranke djelovati jedinstveno u odabiru kandidata, a također je i dokaz da nema čvrste stranačke organiziranosti. U trgovištu Virovitici vladin kandidat kotarski sudac Dragutin Gvozdanović pobijedio je narodnjaka Mirka Hrvata sa četiri glasa više.²²⁶ Ukupno je bilo 46 birača na izborima, Gvozdanović je dobio 25 glasova, a protukandidat je dobio 21, 14 prisutnih nije glasovalo.²²⁷ U trgovištu Đakovu jednoglasno je izabran Mirko Hrvat za kojega su glasovala 52 prisutna birača.²²⁸

2.5. Riječka županija

Narodnjaci iz Riječke županije održavali su kontakte s Mrazovićem u svrhu postizanja što boljeg izbornog rezultata. Tražili su od njega pravne savjete oko prava glasa,²²⁹ javljali su mu situaciju na terenu i dogovarali se oko kandidata.²³⁰ Nastojali

²²¹ Zapisnik središnjeg odbora grada Osijeka u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa.

²²² Usp. *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871.

²²³ Usp. *Branik*, god. 1, br. 47, Sisak, 20. svibnja 1871.

²²⁴ Usp. Zapisnik izborne deputacije donjeg grada Osijeka u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4523/1871. *Branik* navodi da je Jurković dobio 203 glasa, a Brlić 128 glasova. Usp. *Branik*, god. 1, br. 47, Sisak, 20. svibnja 1871.

²²⁵ Usp. Zapisnik izborne deputacije donjeg grada Osijeka u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4523/1871.

²²⁶ Usp. *Branik*, god. 1, br. 54, Sisak, 30. svibnja 1871. i usp. brzojav Mazzuri od M. Mrazovića od 30. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²²⁷ Usp. Zapisnik izborne deputacije izbornog kotara trgovište Virovitica Virovitičke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5294/1871.

²²⁸ Usp. Zapisnik izborne deputacije četvrtog izbornog kotara trgovište Đakovo Virovitičke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5294/1871.; *Branik*, god. 1, br. 59, Sisak, 5. lipnja 1871. gdje navode da je bio 51 birač i *Branik*, god. 1, br. 60, Sisak, 6. lipnja 1871. gdje navode 52 birača. R. Horvat spominje 51 izbornika koji su došli na izbore i svi glasovali za Hrvata. HORVAT, *Slavonija*, str. 39. Držimo mjerodavnim Zapisnik izborne deputacije kao i na drugim mjestima.

²²⁹ Poliću su namjeravali uskratiti pravo glasa jer je bio rodom Dalmatinac, premda je kao trgovac plaćao porez i više od 20 godina živio u ovoj županiji. Usp. brzojav A. Jačiću od Polića nečitki datum 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11. Mrazović mu je javio da ima prema zakonu pravo glasa. Usp. odgovor M. Mrazovića Ivanu Krajaču u Senj u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²³⁰ Usp. npr. pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis) od 26. prosinca 1870. godine; pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis) od 12. svibnja 1871. godine; pismo iz Broda od 16. ožujka 1871. godine; pismo iz Delnica

su se što bolje organizirati uoči izbora. Održavali su sastanke, a jedan od njih je održan u prosincu 1870. godine u trgovištu Ravna Gora gdje su dogovarali program i kandidate.²³¹ Zabilježene su određene nepravilnosti tijekom predizborne kampanje: prodavali su se glasovi za 30 forinti,²³² unionisti su stavljali na liste birača činovnike koji to pravo po zakonu nisu imali,²³³ nisu pravovremeno svi birači bili obaviješteni o vremenu ili mjestu izbora.²³⁴ U Kraljevici je čak bila prisutna vojska uoči izbora.²³⁵ U Bakru su se također događale neprimjerene radnje uoči izbora poput brisanja glasača s izbornih lista koji su imali pravo biti na njima, a stavljanje onih koji nisu plaćali propisane poreze.²³⁶ Prilično subjektivno je zabilježeno u *Braniku* kako je na biralištu Crikvenica pritisak bio jači negoli u vrijeme Raucha.²³⁷ Da je tome doista bilo tako, narodnjaci ne bi pobijedili na većini birališta.

U ovoj su županiji narodnjaci pobijedili na svim biralištima na kojima su održani izbori. U prvom izbornom kotaru u Primorju, Grobnik - Hreljin - Vinodolski, biralište Crikvenica, narodnjaci su dvojili oko postavljanja kandidata Milana Makanca²³⁸ ili Vjenceslava Turkovića.²³⁹ Ovdje nalazimo optužbe unionista na račun Turkovića da je poslao 2 000 forinti za agitaciju i da su narodnjaci provodili "barbarska nasilja", retorika je slična onoj narodnjaka u *Braniku*.²⁴⁰ Narodnjaci su svejedno kandidirali

---

(nečitki potpis) od 21. travnja 1871. godine; pismo iz Kraljevice (nečitki potpis) od 24. travnja 1871. godine; pismo M. Mrazoviću od Turkovića sine anno et sine loco; pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis) od 24. travnja 1871. godine; pismo M. Mrazoviću od D. Jambrečaka iz Senja na Uskrs 1871. godine; pismo M. Mrazoviću iz Kraljevice (vjerojatno od J. Polića, nečitki potpis) od 18. travnja 1871. godine sve u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²³¹ Usp. pismo M. Mrazoviću iz Rijeke od 7. prosinca 1870. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²³² Usp. pismo M. Mrazoviću od Vilhara od 23. (ili 29.) travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²³³ Usp. npr. pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis) od 12. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11 ili žalbu poslanu izbornoj deputaciji u Crikvenici, predsjedniku na ruke od 2. svibnja 1871 godine u: Isto.

²³⁴ Usp. pismo M. Mrazoviću od Ante Turka od 26. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²³⁵ Usp. brzovaj M. Mrazoviću od Polića 13. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²³⁶ Usp. *Branik*, god. 1, br. 37, Sisak, 9. svibnja 1871.

²³⁷ Usp. *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871.; *Branik*, god. 1, br. 49, Sisak, 23. svibnja 1871.; *Branik*, god. 1, br. 52, Sisak, 26. svibnja 1871.

²³⁸ Dio narodnjaka je smatrao kako Makanac nema izgleda pobijediti. Usp. pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis) od 26. prosinca 1870. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²³⁹ Usp. pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis) iz Rijeke od 16. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11. Turković nije bio spreman prihvatiti kandidaturu, u tom je smislu pisao Mrazoviću i preporučio Vončinu ili Miškatovića. Usp. pismo M. Mrazoviću od Vjenceslava (Turkovića) iz Karlovca od 21. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11. Mrazović nije prihvatio negativan odgovor, samo ga je zanemario. Usp. obavijesti M. Mrazovića za N. Polića sine anno et loco u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²⁴⁰ Usp. *Branik*, god. 1, br. 58, Sisak, 3. lipnja 1871.

Turkovića koji je pobijedio.²⁴¹ Protukandidat mu je bio unionist Akurti²⁴² koji je dobio 21 glas, a Turković je dobio 51 glas.²⁴³ U drugom izbornom kotaru Delnice - Vrbovsko, biralište Delnice, jednoglasno je izabran Matija Mrazović.²⁴⁴ Prema zapisniku izborne deputacije od ukupno 153 birača, došlo ih je 116 i svi su glasovali za Mrazovića.²⁴⁵ U trećem izbornom kotaru čabarsko-brodskom izabran je Franjo Rački.²⁴⁶ Protukandidat mu je bio sudac Šlajmer koji je navodno nastojao pridobiti birače lažima da je pristaša narodnjaka.²⁴⁷ Od 46 prisutnih izbornika 10 ih je odbilo glasovati, a ostalih 36 je glas dalo F. Račkom.²⁴⁸

U Bakru su počele pripreme za izbore krajem travnja kada je sastavljen središnji odbor i određeni su članovi izbornih deputacija.²⁴⁹ U prvom izbornom kotaru Bakar, biralište Bakar, jednoglasno je izabran Bartol Zmajić (Smaić),²⁵⁰ kao protukandidat unionista Pavla Battagliarinija koji je dobio svega 28 glasova, dok je Smaić dobio 433 glasa.²⁵¹ Prema zapisniku izborne deputacije Battagliarini se odrekao kandidature.²⁵² U drugom izbornom kotaru Bakar, biralište Trsat, kandidat unionista je bio odvjetnik Randić, a narodnjaka Marijan Derenčin.²⁵³ Prema zapisniku izborne deputacije za Derenčina je glasovalo 315, a Randića 119 birača.²⁵⁴ U gradu Senju izabran

²⁴¹ Usp. Zapisnik središnjeg odbora Riječke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa.

²⁴² U novinskom članku piše Kurto, ali vjerujemo da se radi o tiskarskoj pogreški. Usp. *Branik*, god. 1, br. 48, Sisak, 22. svibnja 1871. Kasnije se spominje Akurti. Usp. *Branik*, god. 1, br. 37, Sisak, 9. svibnja 1871.

²⁴³ Usp. Zapisnik izborne deputacije prvog izbornog kotara primorskog Riječke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5266/1871.; *Branik*, god. 1, br. 44, Sisak, 16. svibnja 1871. i brzojav M. Mrazoviću od birača Crikvenice od 16. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²⁴⁴ Usp. *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871.

²⁴⁵ Usp. Zapisnik izborne deputacije drugog izbornog kotara Delničko-vrbovskog Riječke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5266/1871.

²⁴⁶ Usp. *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871.

²⁴⁷ Usp. pismo M. Mrazoviću od M. Derenčina u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²⁴⁸ Usp. Zapisnik izborne deputacije trećeg izbornog kotara čabarsko-brodskog Riječke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5266/1871.

²⁴⁹ Dopis središnjeg odbora municipija Bakra, iz Bakra od 14. travnja 1871. godine u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 3214/1871.

²⁵⁰ Usp. Zapisnik središnjeg odbora grada Bakra s kotarom u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa.

²⁵¹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 60, Sisak, 6. lipnja 1871.; *Branik*, god. 1, br. 64, Sisak, 12. lipnja 1871. godine; brzojav M. Mrazoviću od 5. lipnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11 i Zapisnik izborne deputacije prvog izbornog kotara municipij Bakar Riječke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5453/1871.

²⁵² Usp. Zapisnik izborne deputacije prvog izbornog kotara municipij Bakar Riječke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5453/1871.

²⁵³ Usp. *Branik*, god. 1, br. 51, Sisak, 25. svibnja 1871.

²⁵⁴ Usp. Zapisnik izborne deputacije drugog izbornog kotara municipij Bakar Riječke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5453/1871. Prema *Braniku* pobijedio je Derenčin sa 364 glasa, a unionist Randić je dobio 134 glasa. Usp. *Branik*, god. 1, br. 60, Sisak, 6. lipnja 1871. Kasnije u *Braniku* navode da je Derenčin dobio 315, a Randić 119 od ukupno 434 glasova, usp. *Branik*, god. 1, br. 63, Sisak, 10. lipnja 1871.

je narodnjak Antun Jakić. Od 90 birača došlo ih je 60 na biralište od kojih je 56 glasovalo za Jakića,²⁵⁵ a četiri za trgovca iz Senja Jermana Barca.²⁵⁶

Iz Riječke županije nisu poslani zastupnici jer nisu provedeni izbori. Riječki guverner József Zichy je na poziv bana Bedekovića uputio poziv gradskom municipiju da treba izabrati zastupnike za Sabor, no potom je odbio jer su ustvrdili da nemaju nikakve veze s Trojednom kraljevinom.²⁵⁷ Štoviše, 32 od 35 municipalnih savjetnika su prihvatila ovaj zaključak, te su još naglasili da sa susjednom zemljom žele dobre odnose.²⁵⁸ Stoga nedostaju dva zakonom propisana zastupnika iz grada Rijeke s kotarom.

2.6. Varaždinska županija

U Varaždinskoj županiji narodnjaci su izborili većinsku pobjedu. U prvom izbornom kotaru novodvorskom, biralište Klanjec, uoči izbora narodnjaci su se dobro organizirali, agitirali, informirali puk što je urodilo širom podrškom svećenika, učitelja pa i onih koji su prije bili za "poštenu uniju".²⁵⁹ Izabran je narodnjak, seoski sudac Josip Milčić.²⁶⁰ U ovom izbornom kotaru bila su tri kandidata: već navedeni narodnjak, zatim pravaš Eugen Kvaternik i unionist kotarski sudac Toma Salopek, koji je do samoga kraja, a protivno izbornom redu, bio i član izborne deputacije. U prvom krugu glasovanja dobio je Milčić 51 glas, Kvaternik 35, a Salopek 26 glasova.²⁶¹ Prema zapisniku u drugom krugu glasovanja 26 Salopekovih birača je glasovalo za Milčića, a potom mu je i Kvaternik prepustio svoje glasove.²⁶² U drugom izbornom kotaru Krapinske Toplice izabran je pravaš Ante Starčević.²⁶³ Zapisnik izborne deputacije donosi podatke da je Starčević dobio 44 glasa, protukandidat unionist Antun Labaš 32, jedan birač nije glasovao.²⁶⁴ Dakle ovdje narodnjaci nisu ni postavili kandidata. U trećem izbornom kotaru Sv. Križ predloženi su kandidati bili Gabrijel Kiš i narodnjak župnik Eduard Fink, no Fink se odrekao kandidature pa je

²⁵⁵ Usp. *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871.

²⁵⁶ Usp. Zapisnik središnjeg odbora grada Senja u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4638/1871.

²⁵⁷ Usp. *Branik*, god. 1, br. 33, Sisak, 4. svibnja 1871.

²⁵⁸ Cijeli zaključak u: *Hrvatska*, god. 1, br. 19, Zagreb, 7. svibnja 1871.

²⁵⁹ Pismo Š. Mazzuri iz Klanjca na dan sv. Ivana 1870. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

²⁶⁰ Usp. Zapisnik središnjeg odbora Varaždinske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa; *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871.

²⁶¹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 49, Sisak, 23. svibnja 1871.

²⁶² Usp. Zapisnik izborne deputacije novodvorskog kotara Varaždinske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5132/1871.

²⁶³ Usp. Zapisnik središnjeg odbora Varaždinske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa.

²⁶⁴ Usp. Zapisnik izborne deputacije kotare Krapinske Toplice Varaždinske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5132/1871.

predložen Eduard Halper. Nakon glasovanja Halper je dobio 36 glasova, a Kiš 28.²⁶⁵ Javlja u *Braniku* da je Slavoljub Halper odlučio mandat predati E. Kvaterniku,²⁶⁶ a nekoliko mjeseci poslije javlja u *Obzoru* da je doista Halper odstupio.²⁶⁷ Prema dopisu Zemaljske vlade od 21. lipnja 1871. godine izbori su ponovljeni 11. rujna 1871. godine.²⁶⁸ Pobjedio je Tito Babić.²⁶⁹ Uz Babića je kandidat bio i M. Šandor koji je dobio 17 glasova, a Babić 27 glasova.²⁷⁰ U četvrtom izbornom kotaru Zlatar kandidati su bili narodnjak Stjepan Spevec i unionist Kažimir Jelačić. U *Braniku* ističu kako je bilo mnogo nepravilnosti,²⁷¹ a bilo je i problema za narodnjake oko izbora kandidata.²⁷² Prema Zapisniku izborne deputacije Spevec je dobio 18 glasova i Jelačić 38.²⁷³ Narodnjak Broz je očekivano za poraz krivio pritisak unionista – na glasovanju se moralo žandarima reći za koga će se glasovati, a oni koji su bili za Spevca, potjerani su s birališta.²⁷⁴ U petom izbornom kotaru Ivanec, biralište Bednja, narodnjak Mavro Broz je dobio 34 glasa, a unionist Marko Barabaš 22 glasa.²⁷⁵ U šestom središnjem varaždinskom izbornom kotaru, biralište Varaždinske Toplice, izabran je narodnjak Dragutin Antolek Oršek s 33 glasa protiv 20.²⁷⁶ Bilo je određene sumnje od strane narodnjaka prema Antoleku,²⁷⁷ no pokazalo se bezrazložno.²⁷⁸ U sedmom belskom

²⁶⁵ Usp. Zapisnik izborne deputacije kotara Sv. Križ Varaždinske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5132/1871.

²⁶⁶ Usp. *Branik*, god. 1, br. 67, Sisak, 15. lipnja 1871.

²⁶⁷ Usp. *Obzor*, god. 1, br. 36, Sisak, 13. rujna 1871.

²⁶⁸ Usp. dopis banu od središnjeg odbora Varaždinske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 8914/1871.

²⁶⁹ Usp. Zapisnik središnjeg odbora Varaždinske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa.

²⁷⁰ Usp. Zapisnik izborne deputacije Sv. Križ od 5. rujna 1871. godine u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 8914/1871.

²⁷¹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 52, Sisak, 26. svibnja 1871.

²⁷² Spevec navodno nije odveć mario za kandidaturu, a Borovečkom je prijetila istraga. Usp. pismo M. Mrazoviću od župnika iz Zajezde (možda Albert, nečitki potpis) od 3. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

²⁷³ Usp. Zapisnik izborne deputacije kotara Zlatar Varaždinske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5132/1871. Izbori su prema *Braniku* završili pobjedom unionista sa 37 glasova, nasuprot 18 za narodnjaka. Usp. *Branik*, god. 1, br. 52, Sisak, 26. svibnja 1871.

²⁷⁴ Usp. pismo M. Mrazoviću od M. Broza iz Varaždina od 22. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

²⁷⁵ Usp. Zapisnik izborne deputacije kotare Ivanec Varaždinske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5132/1871.

²⁷⁶ Ime unionističkog kandidata je teško čitljivo Alfred (S ili F)atha. Usp. Zapisnik izborne deputacije središnjeg kotara Varaždinske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.–1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5132/1871. *Branik* navodi da je protukandidat unionist dobio 19 glasova. Usp. *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871. i brzojav Antoleka M. Mrazoviću od 16. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

²⁷⁷ U privatnom pismu M. Mrazoviću D. Jagić izražava sumnju da je Antolek pravaš koji raspačava list *Hrvatska*. Pismo M. Mrazoviću od D. Jagića 30. siječnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

²⁷⁸ D. Jagić javlja da je Antolek za reviziju Nagodbe i sam želi na listu narodnjaka. Usp. Pismo M. Mrazoviću od D. Jagića iz Varaždina 30. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

izbornom kotaru narodnjaci su bili suočeni s nizom problema. Naime, za unioniste su bili većinom vlastelini, tako su narodnjacima ostali glasovi seljaka s kojima nije bilo jednostavno zbog neobrazovanosti, ali i nedosljednosti jer se događalo da su obećali glas pa se na izborima predomislili. Problem je bio i novac koji su unionisti dijelili uoči izbora, odnosno kupovali su glasove seljaka.²⁷⁹ Postavljanje kandidata također nije prošlo bez poteškoća. Ožegović je odbio kandidaturu zbog starosti, ali između redaka se može iščitati i uvrijeđenost jer ga nisu prije nekoliko godina kandidirali.²⁸⁰ Nakon Ožegovićeve odbijanja, kandidatom je izabran Mijat Bešvir, petrijanečki župnik. Premda je 1867. godine glasovao za unioniste, polagali su u njega nade da jedini može, kao seljacima poznata osoba, pobijediti unionista Ladislava Kiša.²⁸¹ Ova se nada pokazala iluzornom jer je Kiš pobijedio s 39 glasova, a Bešvir je dobio 16.²⁸² U osmom viničkom kotaru su se narodnjaci dobro organizirali unatoč otporu unionista. Ubrzo nakon Mrazovićeve dopisa o potrebi organizacije odbora Narodno-liberalne stranke, uspostavili su potonji.²⁸³ Također su uspjeli pridobiti većinu inteligencije i seoskih sudaca.²⁸⁴ Unionisti su kandidirali Vjekoslava Matačića²⁸⁵ koji je i izabran s 41 glasom, a narodnjak župnik Janko Vuković je dobio 27 glasova.²⁸⁶ Ovdje ni pokušaj temeljitije organizacije narodnjacima nije pomogao pobijediti.

Kandidat narodnjaka u prvom izbornom kotaru grada Varaždina bio je Dragutin Pust.²⁸⁷ Početkom svibnja, iz privatnog pisma M. Mrazoviću, doznajemo kako su s Pustom narodnjaci pristali na brojne kompromise – nije znao dobro hrvatski jezik, govorio je njemački jer je odgajan izvan Hrvatske. Izvor ga je simpatično opisao kao osobu koja voli piti i jesti, a sve drugo mu je "deveta briga", no kada ga se bolje upoznaju, nije posve tako. Njegov je politički program odgovarao narodnjacima jer je tra-

²⁷⁹ Pismo M. Mrazoviću iz Bele od 6. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

²⁸⁰ Usp. Pismo M. Broza M. Mrazoviću iz Ivanca 29. siječnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

²⁸¹ Obavijesti središnjem odboru Narodno-liberalne stranke iz Bele od 24. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

²⁸² Usp. *Branik*, god. 1, br. 44, Sisak, 16. svibnja 1871.

²⁸³ Usp. Pismo M. Mrazoviću iz Vinice od 22. travnja 1870. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

²⁸⁴ Unionist Matačić je vršio pritisak. Usp. pismo M. Mrazoviću iz Vinice od 22. travnja 1870. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12. Prijetio je, napadao bilježnike, izbornici seljaci su morali dolaziti do njega. Usp. Pismo od Vukovića M. Mrazoviću iz Vinice od 21. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

²⁸⁵ Pismo (možda od M. Broza, nečitki potpis) M. Mrazoviću od 19. travnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

²⁸⁶ Usp. Zapisnik izborne deputacije viničkog kotara Varaždinske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5132/1871.; *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871. i *Branik*, god. 1, br. 47, Sisak, 20. svibnja 1871.

²⁸⁷ Usp. *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871.

žio reviziju Nagodbe, a što je također indikativno za daljnju politiku narodnjaka.²⁸⁸ Upravo je Pust izabran sa 166 nasuprot 83 glasa koja je dobio unionistički kandidat gradski načelnik Anton Melinčević.²⁸⁹ U gradu Varaždinu, drugom izbornom kotaru, kandidat narodnjaka je bio župnik Ivan Jagić, a unionista Mijo Košćec, gradski sudac.²⁹⁰ Izabran je narodnjak Jagić sa 165 nasuprot 33 glasa.²⁹¹

U trgovištu Krapini prema Zapisniku izborne deputacije kandidati su bili Janko Borovečki i Tito Babić.²⁹² No, narodnjaku Borovečkom je predsjednik izborne deputacije oduzeo pravo kandidiranja jer njegova građanska diploma nije bila valjana.²⁹³ Borovečki je nakon toga podržao Nestora Kiepatcha. Zbog nemilih događaja na biralištu Tito Babić se odrekao kandidature izjavivši da u takvim okolnostima ne može biti kandidat. Rezultati glasovanja su bili: Kiepatch 89 glasova i 39 birača nije htjelo glasovati.²⁹⁴ Nakon izbora uložena je žalba dijela građana i stanovnika trgovišta Krapina na Sabor sa zahtjevom da Borovečki zamijeni Kiepatcha.²⁹⁵

2.7. Križevačka županija

U Križevačkoj županiji narodnjaci su djelovali aktivno kao i drugdje. Održali su sastanak početkom srpnja 1870. godine na kojem su ustanovili odbor od pet osoba te su sakupljali novčane priloge za lakšu organizaciju stranke.²⁹⁶ Razmatrali su kandidate, a pritom su vodili računa i o protukandidatima.²⁹⁷ Ponekad do zadnjega nisu izlazili u javnost s imenom kandidata kako im unionisti ne bi postavili perspektivni-je protukandidate.²⁹⁸ Zdušno su obavještavali Mrazovića o konkretnoj situaciji na

²⁸⁸ Usp. pismo M. Mrazoviću iz Varaždina (možda Vežić, nečitki potpis) od 9. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 12.

²⁸⁹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 44, Sisak, 16. svibnja 1871.; *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871. i Zapisnik središnjeg odbora grada Varaždina u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4451/1871.

²⁹⁰ Usp. *Branik*, god. 1, br. 39, Sisak, 11. svibnja 1871.

²⁹¹ Zapisnik središnjeg odbora grada Varaždina u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4451/1871.; *Branik*, god. 1, br. 44, Sisak, 16. svibnja 1871. i *Branik*, god. 1, br. 45, Sisak, 17. svibnja 1871.

²⁹² Usp. Zapisnik izborne deputacije trgovišta Krapina Varaždinske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5132/1871.

²⁹³ Izborna deputacija je ustvrdila da Borovečki nije pravi građanin jer još nije dobio nasljedstvo pokojnog oca, a i nije se u svojoj molbi za građanstvom odredio želi li pravo ili "začasno" građanstvo, stoga su mu početkom svibnja oduzeli pravo glasa, ali i kandidiranja za saborskog zastupnika. Usp. *Branik*, god. 1, br. 65, Sisak, 13. lipnja 1871.; *Branik*, god. 1, br. 71, Sisak, 20. lipnja 1871.

²⁹⁴ Usp. brzojav M. Mrazoviću iz Kraljevice od 20. svibnja 1871. godine i Mrazovićev odgovor u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11; Zapisnik središnjeg odbora Zagrebačke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa.

²⁹⁵ Usp. Prosvjed izbornika trgovišta Krapina Varaždinske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5132/1871.

²⁹⁶ Usp. pismo M. Mrazoviću (nečitki potpis) iz Križevca od 16. srpnja 1870. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²⁹⁷ Usp. pismo M. Mrazoviću od Mije Novosela iz Volodera od 28. veljače 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

²⁹⁸ Usp. pismo M. Mrazovića (valjda za Ivana Mikovića) iz Gračana od 9. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

terenu, o potpori koju su uživali kod birača i eventualnim problemima.²⁹⁹ Često su to činili putem brzog glasa.³⁰⁰ Sva navedena djelatnost im je pomogla postići apsolutnu pobjedu u sva četiri izborna kotara i dva grada.

U prvom izbornom kotaru, koji je obuhvaćao politički kotar moslavačko-prečeci, biralište Ludina, izabran je Ivan Vončina.³⁰¹ Ukupno je ovaj kotar brojio 331 izbornika, a na izbore ih je došlo 269, svi su glasovali za Vončinu.³⁰² U drugom izbornom kotaru križevačko-vrbovačkom, biralište Veliki Raven, izabran je narodnjak Martin Ožegović.³⁰³ Protivnik mu je bio sudac Gustav Vidale.³⁰⁴ Ukupno je bilo 319 birača, došlo ih je 266 od kojih je 154 glasovalo za M. Ožegovića.³⁰⁵ U trećem izbornom kotaru Novi Marof unionistički kandidat, pristav Klemenčić je jedva dobio pet glasova da bi se mogao kandidirati,³⁰⁶ a Julio Bubanović je dobio 81 glas.³⁰⁷ U četvrtom izbornom kotaru koprivničko-ludbreškom, biralište Mali Bukovac, narodnjaci su održali dva sastanka uoči izbora.³⁰⁸ Unionisti su isto tako bili aktivni – pozivali su općinske suce na razgovore.³⁰⁹ No, pobijedio je narodnjak Josip Beruta s 81 glasom,³¹⁰ a unionist sudac Somogy je dobio 54 glasa.³¹¹

U gradu Križevcima je izabran narodnjak, župnik Dragutin Ferkić sa 129 protiv 2 glasa,³¹² a u gradu Koprivnici narodnjak Viktor Špišić sa 137 glasova od 138 prisutnih birača.³¹³

²⁹⁹ Primjerice J. Bubanović izvještava o svim izbornim kotarima o kojima je imao informacije. Usp. pismo M. Mrazoviću od J. Bubanovića iz Križevca od 14. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

³⁰⁰ Vidi velik broj brzog glasa u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11 i kut. 12.

³⁰¹ Zapisnik središnjeg odbora Križevačke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, bez br. spisa.

³⁰² Zapisnik izborne deputacije prvog izbornog kotara Križevačke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4550/1871.

³⁰³ Usp. *Branik*, god. 1, br. 44, Sisak, 16. svibnja 1871.

³⁰⁴ Usp. pismo M. Mrazoviću od M. Ožegovića iz Križevca od 7. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11; *Branik*, god. 1, br. 57, Sisak, 2. lipnja 1871.

³⁰⁵ Zapisnik izborne deputacije drugog izbornog kotara Križevačke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4550/1871.

³⁰⁶ Usp. *Branik*, god. 1, br. 59, Sisak, 5. lipnja 1871.

³⁰⁷ Zapisnik izborne deputacije trećeg izbornog kotara Križevačke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4550/1871.

³⁰⁸ Usp. pismo M. Mrazoviću od J. Berute iz Koprivnice od 8. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11 i *Branik*, god. 1, br. 44, Sisak, 16. svibnja 1871.

³⁰⁹ Usp. pismo M. Mrazoviću od J. Berute iz Koprivnice od 8. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

³¹⁰ Zapisnik izborne deputacije četvrtog izbornog kotara Križevačke županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4550/1871.

³¹¹ Usp. *Branik*, god. 1, br. 44, Sisak, 16. svibnja 1871. te brzojav M. Mrazoviću od 16. svibnja 1871. godine od Berute i pismo M. Mrazoviću od J. Bubanovića iz Križevca od 14. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

³¹² Usp. *Branik*, god. 1, br. 44, Sisak, 16. svibnja 1871. i brzojav M. Mrazoviću (od Angiela) od 16. svibnja 1871. godine u: HR-AHAZU-45 Ostavština M. Mrazović, sig. XV-46B, kut. 11.

³¹³ Usp. *Branik*, god. 1, br. 44, Sisak, 16. svibnja 1871. i dopis središnjeg izbornog odbora grada Koprivnice iz Koprivnice, Koprivnica 16. svibnja 1871. godine u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4450/1871.

2.8. Bjelovarska županija

Budući da je zasjedanje Sabora odgođeno zbog ustrojstva Bjelovarske županije (odluka kralja od 8. lipnja 1871.) nakon sjedinjenja Varaždinske krajine, Žumberačkog kotara, Vojnog Siska i Senja s Bansom Hrvatskom, na tom su području provedeni izbori. Razmjerno broju stanovnika nova je županija imala pravo izabrati 10 zastupnika. Upravo je na ovim izborima potvrđena pobjeda narodnjaka. U gradu Bjelovaru izabran je Ivan Mažuranić.³¹⁴ Bilo je prisutno 80 izbornika i svi su jedno-glasno izabrali Mažuranića, nije imao protukandidata.³¹⁵ U Ivanićgradu predloženi kandidati su bili savjetnik Zemaljske vlade Stjepan Hervoić i narodnjak profesor Mihajlo Posilović.³¹⁶ Hervoić je dobio jedan glas, a Posilović 57.³¹⁷

Nadalje, izbori su u svih osam izbornih kotara Bjelovarske županije određeni za 5. rujna 1871. godine.³¹⁸ Na biralištu Hercegovac, prvi izborni kotar, izabran je s 80 glasova narodnjak Josip Špun Stržić. Na biralištu Ivanska, drugi izborni kotar, bilo je prisutno 226 izbornika, a 97 je glasovalo za narodnjaka, župnika Josipa Hitera. U trećem izbornom kotaru, biralište Čazma, izbornoj deputaciji se nije prijavio ni jedan kandidat, stoga po točki 22 Izbornoga reda predložiše izbornici kandidate: odvjetnika Emila Rohaka, župnika Stevu Bosanca, seoskog starješinu Marka Birića. Ukupno je bilo 247 izbornika na biralištu, Rohak je dobio 188 glasova, župnik Bosanac 26 i Birić 33. U četvrtom izbornom kotaru u Sv. Ivanu došlo je 228 izbornika od kojih je 226 glasovalo za narodnjaka Franju Sviličića, a dvojica su se odrekla glasanja. U petom izbornom kotaru u Novom Gradu bilo je 67 izbornika na biralištu, Josip Miškatović je dobio 61 glas i time je izabran. U izbornom kotaru Đurđevac, šesti izborni kotar bilo je prisutno 47 izbornika, od njih je za župnika narodnjaka Josipa Lephamera glasovalo 41, za Eduarda Bosanca jedan i jedan nije htio glasovati. U sedmom izbornom kotaru Pitomači Josip Miškatović je dobio 48 glasova, a Stevo Gjorgjević 13 glasova, bilo je odsutno 15 izbornika. U osmom izbornom kotaru u Trojstvu od 74 prisutnih birača za župnika i protu narodnjaka Jovu Štekovića je glasovalo 56.³¹⁹

---

³¹⁴ Usp. obavijest upravitelju Bjelovarske županije Ivanu Trnskom o izborima u gradu Bjelovaru u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 8530/1871.

³¹⁵ Usp. Zapisnik izborne deputacije o izborima u gradu Bjelovaru u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 8530/1871.

³¹⁶ Usp. Zapisnik izborne deputacije o izborima u Ivanićgradu Bjelovarske županije u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 9244/1871.

³¹⁷ Usp. *Isto*.

³¹⁸ Usp. obavijest o izborima središnjeg odbora za izbore u županiji Bjelovar u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 8048/1871.

³¹⁹ Pogledati za sva navedena birališta Zapisnik izborne deputacije o izborima u osmom izbornom kotaru županije Bjelovar u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 8667/1871. i *Obzor*, god. 1, br. 31, Zagreb, 6. rujna 1871.

Epilog

Budući da je kralj početkom ožujka sazvao Sabor za 1. lipnja 1871. godine veliki župani, koji su trebali odraditi pripreme za izbore, našli su se u neprilici oko poštivanja zakonskih rokova. Kada govorimo o zakonskim rokovima valja reći da su oni propisani trećim zakonskim člankom o izborima iz 1870. godine.³²⁰ Prema navedenom, izborne listine su trebale biti izložene najkasnije 24. travnja, rok prigovorima je bio 1. svibnja, a zaključene su morale biti do 14. svibnja 1871. godine. Izbori su određeni za 16. svibnja s time da je oglas o izborima trebao biti izložen već 2. svibnja.³²¹ Stoga su veliki župani: virovitički Miroslav Kraljević, požeški Petar Maljevac i srijemski Svetozar Kušević poslali banu pojedinačne dopise s prijedlogom da odgodi Sabor na mjesec dana s obrazloženjem da je rok za pripremu izbora prekratak, a dodatna otežavajuća okolnost je bila odlazak zastupnika na zajednički sabor u Pešti.³²² Premda je Sabor zakazan za 1. lipnja 1871., nakon molbe velikih župana, odgođen je na 3. srpnja.³²³ U međuvremenu su obavljene izbori, neki i nakon prvotno određenog 1. lipnja 1871.³²⁴

No, to nije bila jedina odgoda Sabora. Nova je kraljeva odgoda s 3. srpnja Sabor pomaknula na 20. rujna.³²⁵ Razlog druge odgode vezan je za ustrojstvo Bjelovarske županije i izbore koje je tamo trebalo provesti.³²⁶ Narodnjaci su s podozrenjem gledali na odgodu smatrajući da je Sabor odgođen zbog poraza unionista koji su jedva dobili 13 mandata, a za odgode su krivili Mađare.³²⁷ Ubrzo dolazi i do treće kraljeve odgode Sabora na 15. siječnja 1872., a reakcija narodnjaka na odgodu bila je Rujanski manifest, koji je pak dao povod kralju da raspiše nove izbore. Premda sam Manifest nije negirao pravnu valjanost Nagodbe, žestoko ju je kritizirao, kao i način na koji je donesena.³²⁸

³²⁰ Vidi *Zakonski članak III.:1870. ob izbornom redu za sabor istih kraljevinah* u: *Zakonski članci sabora kraljevinah*, str. 28–35.

³²¹ Obavijest svim županijama i gradovima o izborima u Zagrebu od 7. travnja 1871. godine u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 2915/1871.

³²² Dopis banu K. Bedekoviću od velikog župana virovitičkog M. Kraljevića i srijemskog S. Kuševića o odgodi saziva Sabora, iz Beča od 23. travnja 1871. godine, te požeškog iz Pešte od 26. travnja 1871. godine u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 277/1871, 146/1871 i 118/1871.

³²³ Dopis banu K. Bedekoviću od P. Pejačevića o odgodi saziva Sabora, iz Budima od 5. svibnja 1871. godine u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 4104/1871. i 3582/1871.

³²⁴ Primjerice izbor Živka Odžića u Sotinu održan 5. lipnja. Usp. *Branik*, god. 1, br. 64, Sisak, 12. lipnja 1871.

³²⁵ Obavijest o kraljevoj odgodi Sabora u: HR-HDA-79, UOZV, 1869.-1871., sv. 2, kut. 6, br. spisa 5678/1892 i 1188/1871.

³²⁶ Odluka kralja o predaji obje pukovnije Varaždinske krajine, vojnih općina Senj, Bjelovar, Ivanić i Vojni Sisak iz vojne u građansku upravu. Vidi Carsko-kraljevska naredba od 8. lipnja 1871. i Kraljevski odpis od 8. lipnja 1871. u: *Branik*, god. 1, br. 70, Sisak, 19. lipnja 1871.

³²⁷ Usp. *Branik*, god. 1, br. 73, Sisak, 22. lipnja 1871.; *Branik*, god. 1, br. 77, Sisak, 27. lipnja 1871.

³²⁸ Manifest objavljen u cijelosti u: Vera Ciliga, Prilog ocjeni Rujanskog manifesta Narodne stranke od 20. IX. 1871., *Historijski zbornik*, god. 14, br. 1, Zagreb 1961., str. 225–230 i Cipek – Matković, *Programatski dokumenti*, str. 243–246.

U međuvremenu se politička stvarnost promijenila; ideja o federalizaciji Monarhije i ostvarenju većih prava Čeha je propala, a s njom u listopadu 1871. godine odlazi i predsjednik vlade Hohenwart.³²⁹ Rakovička buna u listopadu 1871. godine nije pomogla cjelokupnoj situaciji, stavila je pod lupu svu političku djelatnost u Hrvatskoj.³³⁰ U studenom 1871. godine imenovan je novi ugarski ministar predsjednik Menyhért Lónyay. Ubrzo nakon imenovanja počinje pregovarati s narodnjacima na čije je glasove računao u zajedničkom saboru. Naime, Lónyayu je ljevica u Ugarskoj pružala otpor pa je polagao nade u glasove hrvatskih izaslanika u zajedničkom saboru. Stoga je krenuo u prosincu 1871. godine u pregovore s njima (I. Vončina, M. Mrazović, N. Krestić, A. Jakić i F. Rački) koji su trebali u konačnici dovesti do stabilizacije odnosa između Hrvata i Mađara kroz reviziju Nagodbe. Pregovori su rezultirali Spomenicom koja je *de facto* značila da narodnjaci prihvaćaju Nagodbu.³³¹ No, nisu prihvatili fuziju s unionistima koja je trebala dovesti dvanaest unionista u zajednički sabor te jamčiti Lónyayu glasove, pa je Sabor koji je konačno započeo zasjedati 15. siječnja 1872. godine, ubrzo raspušten.³³² Održane su svega tri sjednice kada je 11. siječnja došao kraljev reskript o neopozivom raspustu Sabora čija većina je potpisala Rujanski manifest, pa je već 19. siječnja Sabor raspušten.³³³

Možemo zaključiti da je pobjeda narodnjaka na izborima 1871. godine rezultat znatno manjeg pritiska na birače nego li 1867. godine, a što je izravna posljedica političkih okolnosti – Nagodba je sklopljena – pa više nema potrebe za tolikim pritiskom. Već stav bana Bedekovića, ako je vjerovati privatnoj korespondenciji narodnjaka, da se izbjegava kandidiranje župana i činovnika upućuje na težnju da se izbori provedu bez nasilja i pritiska. Sami narodnjaci su u Križevačkoj županiji priznali da nije bilo toliko pritiska kao 1867. godine. Ne možemo reći da nije bilo nepravilnosti kao i na izborima 1867. godine: zapljene proglašenja, problemi s izbornim listinama, kupovanje glasova, pritisak na činovnike, ali i građane te seljake. No, ne u onoj mjeri kao na ranijim izborima 1867. godine. Također valja napomenuti da optužbe nisu išle samo na račun unionista, nego su unionisti optuživali i narodnjake za iste neprihvatljive radnje na izborima. Primjer je žalba unionista J. Jelačića u kotaru Samobor na pritisak narodnjaka tijekom izbora zbog čega smatra da izbori nisu bili slobodni. Slično je bilo u prvom izbornom kotaru u Primorju gdje su unionisti optužili narodnjake za nasilje vezano za predizbornu kampanju. Također u trgovištu Samobor su narodnjaci činili ono za što su redovito optuživali unioniste: prije izbora narodnjak Vizner je bio odbornik, pa se odrekao te službe i postao kandidat. Često su optužbe

³²⁹ Usp. Ciliga, *Slom politike Narodne stranke*, str. 113.

³³⁰ Ljerka Kuntić, Kvaternik i njegovo doba (1825–1871), u: *Eugen Kvaternik politički spisi. Rasprave, govori, članci, memorandumi, pisma*, prir. Ljerka Kuntić, Zagreb 1971., str. 64.

³³¹ Više o pregovorima narodnjaka i Lonyáya u: *Korespondencija Rački – Strossmayer, Knjiga prva*, str. 151, 152, 153–155; Ciliga, *Slom politike Narodne stranke*, str. 117–123; Polić, *Parlamentarna povjest... drugi dio...*, str. 156–157.

³³² Usp. *Korespondencija Rački – Strossmayer, Knjiga prva*, str. 156.

³³³ Kraljev dopis u cijelosti vidi u: *Narodne novine*, god. 38, br. 15, Zagreb, 19. siječnja 1872.

političkih oponenata objavljivane u stranačkom tisku bile pretjerane i služile su u predizbornoj borbi. Tako su se u osmom izbornom kotaru Donji Miholjac narodnjaci žalili da je nekim biračima osporeno biračko pravo, no u Zapisniku izborne deputacije nismo pronašli zabilježene probleme oko izbora i nema uložene žalbe.

Uz navedeno, narodnjacima nije odmogao veći angažman na samom terenu kroz organizaciju brojnih sastanaka, slanje proglašenja, agitiranje, sakupljanje novčanih priloga, rada na čvršćem ustroju stranke. Radilo se na lokalnoj razini, a za što je dokaz Mrazovićev proglas u ime središnjeg odbora iz travnja 1871. godine s prijedlogom da se u svakom izbornom kotaru i općini organizira odbor Narodno-liberalne stranke od nekoliko lokalnih ljudi. Upravo su izbori 1871. godine dokaz kako članstvo u strankama još uvijek nije čvrsto: više se radilo o usmenoj potpori, nema čvrste strukture, nerijetko su se na biralištima kandidati mijenjali, a događali su se i stranački prijelazi (primjerice jedan od poznatijih je bio Mavro Broz).

Dakako da je na pobjedu narodnjaka djelomično utjecao i rasap unionista uzrokovan aferama bana Raucha te pasivizacijom ključnih ljudi unutar stranke koji su do tada obnašali vodeće pozicije (Robert Zlatarović, Josip Žuvić, Lazar Hellenbach, Julije Janković, Mirko Bogović). Unionisti na nekim biralištima nisu ni postavili kandidate, drugdje se njihovi kandidati nisu uspjeli kandidirati, a neki su na biralištu odustali. Takvih smo birališta sa sigurnošću uspjeli utvrditi 20, a moguće da ih je bilo i više. S druge strane samo u dva izborna kotara nismo našli kandidata narodnjaka (u Varaždinskim Toplicama i Turopolju koje je slovalo kao poznata "utvrda" unionista). Narodnjaci su svoju predizbornu kampanju uvelike temeljili na kritici unionista i Nagodbe, a s obzirom na negativan stav javnosti prema Nagodbi, posao im je bio uvelike olakšan.

Premda su narodnjaci nadmoćno pobijedili, što je evidentno ne samo iz broja izbornih kotara u kojima su pobijedili, nego i prema broju glasova koje su njihovi kandidati dobili, jasno je da ih neprihvatanje Nagodbe nije moglo dovesti do pozicije vladajuće stranke. Upravo ta realnost može biti ključ promjene politike narodnjaka koji su odlučili priznati Nagodbu i aktivno participirati u političkom životu. Stoga zaokret u politici dijela narodnjaka, kasnije od nekih tumačen kao oportunistički, baš kao i odvajanje drugog dijela narodnjaka (predvođenih M. Makanecom i biskupom Strossmayerom), možda i nije neočekivan događaj i "zaokret" već logičan slijed na koji upućuju primjerice predizborni proglašenja A. Jakića i N. Krestića iz 1871. godine. Zacijelo se ovakvom retorikom djelomično radilo o predizbornom pridobivanju činovnika, a djelomično o politici prihvatanja Nagodbe i kasnijeg političkog djelovanja koje to prihvatanje donosi, a što je potpuno jasno već na sljedećim izborima 1872. godine.

Ana Biočić

People's and Liberal Party and the Elections for Croatian Parliament in 1871

Summary

Based on the archival sources kept in the State Archive of Croatia and the Archive of Croatian Academy of Sciences and Arts in Zagreb, as well as contemporary periodicals, the article discusses victory of People's and Liberal Party on the elections for Croatian Parliament 1871. The candidates of the Party in all electoral borrows have been identified and pre-electoral campaign analysed in order to answer question how the opposition won the election, after the defeat it suffered on the previous election held 1867. Conducted research demonstrated that the opposition won because the elections were conducted with significantly lesser pressure and violence than it was on the previous election, because of the agile agency of the Party members and sympathiser prior to the elections, but also because of the dismay within the ranks of the Unionist Party. Victory did not bring the People's Party to power, but caused dissolving of the Parliament. The article connects this fact with the acceptance of validity of Hungaro-Croatian Settlement by a part of the Party members and their orientation towards more active participation in the policy, and that not only as an oppositional party.

Key words: Croatian Parliament, the 1871 parliamentary elections, People's and Liberal Party, the Unionist Party